

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická
Katedra právních dějin

Diplomová práce

**Změny vlastnických vztahů k půdě v Čechách po
roce 1918**

Plzeň 2022

Eva Macháčková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická
Katedra právních dějin

Diplomová práce

**Změny vlastnických vztahů k půdě v Čechách po
roce 1918**

Zpracovala: Eva Macháčková

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Vedoucí práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.

Plzeň 2022

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Eva MACHÁČKOVÁ**
Osobní číslo: **R18M0233P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Změny vlastnických vztahů k půdě v Čechách po roce 1918**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

Cílem této práce je zpracování uceleného pohledu na důležité etapy změn vlastnictví půdy v Čechách po roce 1918 až do současnosti. Důraz je kladen zejména na následující etapy, kterým se budu dále věnovat podrobněji:

Úvod

1. První pozemková reforma,
2. Druhá pozemková reforma,
3. Právo užívání půdy k zemědělským účelům,
4. Družstevní užívání pozemků,
5. Úprava vlastnických vztahů k půdě po roce 1991 –restituce (zde bych se chtěla detailně zaměřit na konkrétní případ restitucí v okolí mého bydliště)

Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

Doležal, M.: Dějiny státu a práva v ČSSR 1945 –1960, Praha, 1962,
Fábry, V., Drobník, J.: Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa, Praha, 1983,
Karfík, Z., Karfíková, M., Spáčil, J.: Pozemky a právo, Praha, 2001,
z. č. 139/2002 Sb., o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech,
Kot'átko, J.: Pozemková reforma v Československu, Praha, 1949,
Zeman, K.: Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR od roku 1918 do současné doby,
Praha, 2013,
Lacina, V.: Boj o uzákonění reformy v letech 1918-1919, Praha, 1963,
Michl, J., Nový, J., Petrův, F.: Revize první pozemkové reformy, Praha, 1948,
Soukup, T., Petrův, F.: Zákon o nové pozemkové reformě, Praha, 1948,
Kuklík, J.: Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století.
Pekař, J.: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha, 1923,
Sbírka zákonů a nařízení, částka XLIII, vydaná 24. dubna 1919,
Dumbrovský, M.: Pozemkové úpravy, Brno, 2004.

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **5. února 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2022**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. října 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma Změny vlastnických vztahů k půdě v Čechách po roce 1918 zpracovala samostatně a za použití literatury a dalších pramenů v této práci uvedených.

Praha, březen 2022

Eva Macháčková

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala paní JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, Ph.D., vedoucí mé diplomové práce, za její ochotu, odborné konzultace a cenné rady při psaní této práce. Poděkování patří i mé rodině a blízkým, kteří mě po celou dobu mého studia podporovali.

Obsah

Úvod.....	1
1. Historické souvislosti vlastnictví půdy.....	3
2. První pozemková reforma.....	5
2.1 Výchozí pozice.....	5
2.2 Důležité právní předpisy.....	6
2.2.1 O obstavení velkostatků.....	6
2.2.2 Záborový zákon.....	7
2.2.3 Zákon a Pozemkovém úřadě.....	8
2.2.4 Přídělový zákon.....	9
2.2.5 Náhradový zákon.....	10
2.3 Průběh první pozemkové reformy.....	11
2.4 Kritika první pozemkové reformy.....	13
3. Druhá pozemková reforma.....	14
3.1 Výchozí situace.....	14
3.2 Průběh druhé pozemkové reformy.....	15
3.2.1 První etapa.....	15
3.2.2 Druhá etapa.....	17
3.2.3 Třetí etapa.....	21
3.3 Shrnutí a výsledek druhé pozemkové reformy.....	22
4. Kolektivizace zemědělství (1948 – 1960).....	24
4.1 Výchozí situace.....	24
4.2 Počátek kolektivizace zemědělství.....	24
4.3 Zakládání Jednotných zemědělských družstev	26
4.4 Hlavní etapa kolektivizace – boje proti třídním nepřátelům.....	28
4.5 Akce K – Kulak.....	29
4.6 Krize kolektivizace a zmírnění situace.....	30
4.7 Dokončení kolektivizace.....	30
5. Zemědělsko-družstevní právo (1960 – 1989).....	32
6. Restituce zemědělského majetku po roce 1989.....	36
6.1 Pojem restituce.....	38
6.2 Zákon o půdě.....	38
6.3 Vlastnictví a užívací práva k zemědělským pozemkům.....	40
6.4 Vydání nemovitosti.....	42
6.5 Lhůty pro uplatnění nároků.....	43

6.6 Řízení o restituci podle zákona o půdě.....	43
6.7 Poskytování náhrad.....	46
6.8 Pozemkové úpravy.....	47
6.9 Restituce šlechtického majetku.....	48
6.10 Zhodnocení účelu zákona o půdě.....	49
7. Restituční tečka.....	51
7.1 První restituční tečka.....	51
7.2 Druhá restituční tečka.....	53
Závěr.....	55
Cizojazyčné resumé.....	57
Seznam zdrojů.....	59

Úvod

Problematika vlastnictví půdy je stále často diskutované téma, pro jehož pochopení se musíme podívat do historie, abychom získali přehled o přístupu k půdě obecně až do současné doby. S první zmínkou o pozemkových reformách se můžeme setkat již ve 12. století, kdy docházelo k osidlování okrajových částí našeho území. Následně v 16. století byl naopak nadbytek půdy, kdy byla žádoucí její kolonizace, což představuje kontrast oproti velké poptávce po půdě, která přetrvává až dodnes.¹ Pozemkovou úpravou v pravém slova smyslu, jakým je chápána dodnes, bych zmínila snahy směřující k efektivnímu hospodaření, které probíhaly po roce 1848 v našich zemích. Souviselo to se zrušením roboty, kdy se pozemky dělily na menší a menší části, což vedlo k horším výsledkům v hospodaření na zemědělské půdě.² Historickým kontextem se podrobněji budu zabývat ve zvláštní samostatné kapitole.

Je třeba si také vymezit, co je to vlastně pozemko-právní vztah. Patří sem tedy oprávnění a povinnost subjektů, které mají k sobě navzájem vztah v souvislosti s využíváním pozemků a zároveň přisvojováním si jejich užitných hodnot. Může jít o různé vlastnosti pozemku, což můžeme chápat i jako vlastnost být výrobním pozemkem, dále také zahrnuje funkci předpokladu potřebného pro jakoukoli další činnost. Jako subjekt výše zmíněných vztahů zajišťuje právo účastnit se těchto vztahů každému, tedy právníkům i fyzickým osobám. Omezit tuto skutečnost je možné pouze zákonem, popřípadě ji zmíněné osoby samy mohou omezit projevem své vůle. Někdy také tato omezení vyplývají přímo z povahových rysů těchto subjektů.³

Výstižnou definici pozemkové reformy můžeme najít v Ottově naučném slovníku z roku 1937, a to jako „*snahu o novou, sociálně spravedlivější úpravu pozemkového vlastnictví. Jedná se o reformu v oblasti pozemkového práva, která má důsledky nejen v oblasti hospodářské, ale i důsledky sociální, politické a můžeme říci, že celospolečenské.*“⁴

---

¹ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN: 978-80-904209-8-4.

² Maršíková, M., Maršík, Z. Dějiny zeměměřičství a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje. Praha: Nakladatelství Libri, 2007. ISBN: 978-80-7277-318-3.

³ Pekárek, M. Pozemkové právo. Praha: Aleš Čeněk, s.r.o., 2010. ISBN 978-80-7380-253-0, s. 15.

⁴ Němec, B. Ottův naučný slovník nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, díl 4, svazek 2. Praha: Novina, 1937, s. 1359.

Vymezit pozemkové právo je ale také možné z pohledu ekonomického. Do těchto vztahů zasahuje z velké míry stát, především proto, aby docházelo k vyvážení způsobů využívání určitého území nebo oblasti. Dále je také třeba snažit se chránit pozemkové vztahy před různými negativními vlivy. Můžeme tedy říci, že pozemkové vztahy vznikají, mění se nebo zanikají v souvislosti s právními skutečnostmi, které jsou navázány na uplatňování právních norem pozemkového práva. Tyto vztahy spadají do soukromého i veřejného právního odvětví.⁵

V této kvalifikační práci tak budu pracovat především s následujícími pojmy: vlastnické právo a jeho zvláštní vztahy k půdě, ochrana půdy, kolektivizace, vyvlastnění, restituce a další.

Ohledně změn vlastnictví půdy je k dohledání velké množství literatury včetně dobových periodik, ze kterých jsem také čerpala. Kromě nastínění mého pohledu na věc se proto snažím co nejpřehledněji podat přehled základních informací o tomto tématu tak, aby si čtenář na základě předložených faktů mohl sám nezaujatě utvořit ucelený názor na problémy ohledně vlastnictví půdy v Čechách od roku 1918.

---

⁵ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN: 978-80-904209-8-4, s. 17.

1. Historické souvislosti vlastnictví půdy

Předmětem této práce je zmapovat situaci vlastnictví půdy od roku 1918, je ale na místě stručně zmínit i výchozí situaci a důležité okolnosti, které tomu předcházely a zapříčinily nástup pozemkových reforem.

Půda byla již odpradáвна chápána jako hlavní zdroj k zajištění obživy celé společnosti, následně potom byla užívána i jako prostředek k získávání finančních prostředků. Zlom nastal v 18. století, kdy začali rolníci přicházet na různé způsoby, jak zemědělství posunout dále k větším ziskům a samozřejmě si ho také ulehčit a zefektivnit jej. Činili tak především prostřednictvím různých technických vymožeností a nových výrobních metod. Tento pokrok ale bohužel zapříčinil i prohlubování rozdílů mezi velkostatkáři, majiteli půdy a prostým lidem.⁶

Jako pilíř pro pochopení vlastnických práv v dnešním slova smyslu bych zmínila Všeobecný občanský zákoník z roku 1811, který přejímal koncepci vlastnictví z Deklarace práv člověka a občana. Zde bylo výslovně uvedeno, že právo na vlastnictví je chápáno jako nedotknutelné. Tohoto práva nemohl být nikdo zbaven, výjimku tvořil pouze případ, kdy to bylo vyžadováno zákonně zajištěnou veřejnou nezbytností, pouze ale s podmínkou předchozího odškodnění, které muselo být spravedlivé.⁷

Ani následné zrušení nevolnictví v tomto ohledu nepřineslo významnou změnu. Šlechta byla hlavním držitelem půdy po celá staletí a bývalí feudálové neměli v plánu se půdy zbavovat. Pro sedláky a rolníky potom nebyla žádná možnost, jak půdu získat. Změnila se pouze forma vztahu mezi držiteli půdy a osobami, které na této půdě pracovaly, a to na propachtovatele a pachtýře. Často ale pouto mezi pánem a bývalým poddaným přetrvávalo, protože páni se za ně cítili být stále odpovědní.⁸ V této době také došlo k velkému rozvoji ve šlechtění nových plodin a byly zakládány speciální zemědělské společnosti.⁹

Situace ohledně pozemkových změn můžeme po samotném utvoření Československa chápat za další nejvýznamnější událost tohoto období. Zasáhla

---

⁶ Beranová, M., Kubačák, A. Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha: 2010. ISBN: 978-80-7277-113-4, s. 210.

⁷ Schelle, K., Vlček, E. Obecné dějiny státu a práva v dokumentech. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-0921-7, s. 29.

⁸ Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 – 1938), 1. svazek. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-119-1, s. 433.

⁹ Jůva, K., Zachar, D., Klečka, A. Ochrana krajiny ČSSR z hlediska zemědělství a lesnictví. Praha: Academia, 1981, s. 73.

totiž nejen do změn ve vlastnictví zemědělské a lesní půdy, ale také ovlivnila velkou měrou celé národní hospodářství.

Na začátku 20. století se začali ozývat nespokojení obyvatelé, zprvu kvůli nedokončeným revolucím minulého století. Rolníkům se nelíbil nepoměr ve vlastnictví půdy ve srovnání se šlechtou a také církví.

Celá oblast zemědělství, ze které vychází právní úprava vlastnictví k půdě, v minulém století prošla několika zásadními změnami. Ty byly natolik rozsáhlé, že bychom těžko hledali pozemky, kterých se některá ze změn ve vlastnictví půdy od roku 1918 vůbec nedotkla.¹⁰ Začátkem byla agrární krize, což bylo jednou z příčin začátku 1. světové války. Následovala první pozemková reforma po roce 1918, další po roce 1945, následně probíhala kolektivizace a dále výrazné změny po roce 1989.¹¹

---

¹⁰ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4, s. 46.

¹¹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s.414.

2. První pozemková reforma

2.1 Výchozí pozice

Změny v užívání a držbě půdy začaly velmi rychle po vzniku ČSR v roce 1918. Stalo se tak především kvůli nedostatku půdy na trhu, která by zajistila obživu obyvatelstva na venkově. Dále také byly zachovány rozsáhlé šlechtické pozemkové majetky z dob dřívějších, což zapříčinilo hlad po půdě. Je ale pro pochopení této skutečnosti důležité demonstrovat, jaké události tomu předcházely a jaká byla celková nálada ve společnosti.¹²

V rozmezí let 1900-1910 došlo k úbytku venkovských obyvatel o 3,5 %, kdy stejné procento obyvatel přibývalo do měst. Je třeba zmínit, že tato statistika je udávána průměrně pro celé Čechy, především na jihu byla tato čísla několikanásobně vyšší. Dále také bylo velmi časté tzv. sezónní vystěhovalectví, kdy kvůli nedostatku pracovních příležitostí odcházeli obyvatelé pryč ze svého domova na několik měsíců kvůli lepším pracovním příležitostem. Například Vyšší Brod či Třeboň vykazovala až 10% obyvatel, kteří takto sezónně putovali jinam za prací.¹³ Na tomto příkladu je vidět, jak špatná byla situace, která předcházela již delší dobu před pozemkovou reformou.

Problém ale nebyl pouze ve vztahu k zemědělství. Čím více pracovníků přecházelo do měst a ucházelo se o práci v průmyslu, tím se zvyšovala nabídka levné pracovní síly a docházelo k posunutí průměrné mzdy směrem dolů. Bylo tedy v zájmu všech, včetně průmyslového dělnictva, aby obyvatelé vesnic zůstali pracovat v zemědělství a nepomýšleli na útěk z venkova. Stát se proto snažil zamezit situaci, kdy by docházelo k nezdravému vývoji a poklesu odbytu a bylo nezbytné, aby se posílil vnitřní trh. Čím více obyvatel vydělávalo v zemědělství, tím větší by byla kupní síla tohoto vnitřního trhu.¹⁴

Dalším historickým předvojem pozemkové reformy byl důvod historické spravedlnosti. Lid si žádal, aby násilně odňatá půda v době pobělohorské byla národu zase vrácena. Tento akt měl důsledky nejen v oblasti náboženské, ale také v majetkové sféře, kde přecházelo vlastnictví půdy z místních vlastníků na cizí

---

¹² Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.72.

¹³ Voženílek, J. O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice. Praha: Česká agrární společnost, 1919. Knihovna České agrární společnosti. s.30-32.

¹⁴ Dvacet let československého zemědělství 1918-1938. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938, s. 26.

šlechtu.¹⁵ Silnou pozici proto v této době měla agrární strana v čele s Antonínem Švehlou, jejíž cíle byly podpořeny velkým počtem obyvatel. Pozemková reforma tedy měla za cíl především přeorientovat vlastnictví obrovské části půdy (tzv. latifundií)¹⁶ k českým vlastníkům. Latifundisté vlastnili 31% veškeré půdy v zemi,¹⁷ největším majetkem disponoval rod Schwarzenbergů.¹⁸ Tímto způsobem by se odčinila stará křivda a došlo by k většímu zájmu o půdu jakožto o živitelku, ke kterému byla jasným historickým vývojovým předpokladem pozemková revoluce.¹⁹

Pro zasazení do kontextu je třeba zmínit, že tato situace, týkající se pozemkové reformy, nebyla ale v Evropě situací ojedinělou. Reforma započala i v dalších evropských dvanácti státech, například Německu, Polsku nebo Rumunsku. V Rusku po první světové válce reforma proběhla taktéž.²⁰

2.2 Důležité právní předpisy

2.2.1 O obstavení velkostatků

První pozemková reforma započala roku 1919, kdy byly vydány první zákony týkající se pozemkových reform. Prvním byl zákon z 9. listopadu 1918 č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků, který můžeme brát za úplný počátek této reformy.²¹ Týkal se především šlechtického majetku, který byl zapsán v zemských deskách. Krátce řečeno, každé zcizení, zastavení i reálné zatížení smluvních exekučních statků zapsané do zemských desek bylo bez svolení úřadů neplatné, stejně jako zápisy uskutečněné před platností tohoto zákona. Ten sice sám o sobě vlastnické právo nerušil, ale znemožňoval majitelům s tímto vlastnictvím vůbec

---

¹⁵ Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 – 1938), 1. svazek. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-119-1, s. 479.

¹⁶ K pojmu latifundie: (z lat. Latifundum, rozsáhlý pozemek) označují se tak rozsáhlé zemědělské velkostatky, které vlastnila jedna osoba nebo celá rodina, přičemž byly spravovány z jednoho místa. In: Ottův slovník naučný, XV. Díl. Praha: J. Otto, 1990, s. 692.

¹⁷ Voženílek, J. O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice. Praha: Česká agrární společnost, 1919. Knihovna České agrární společnosti, s. 12.

¹⁸ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s.413

¹⁹ Dvacet let československého zemědělství 1918-1938. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938, s. 26.

²⁰ Voženílek, J. Pozemková reforma v Československé republice. 2. vyd. Praha: Česká agrární společnost, 1924. Knihovna české agrární společnosti.

²¹ zákon č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků.

disponovat.²² Tento zákon měl sloužit jako příprava pro následující zamýšlené kroky reformy.

2.2.2 Záborový zákon

Dalším zákonem byl zákon č. 215/1919 Sb., o zabírání velkého majetku pozemkového, ve znění pozdějších předpisů (tzv. záborový zákon)²³ ze dne 16. dubna 1919. Tento zákon můžeme vnímat několika způsoby. Dle mého názoru měla pozemková reforma obecně rozdělit především velké šlechtické statky spolu s majetkem církve. Hlavní myšlenkou bylo dále přerozdělení velkostatkářských pozemků středním a menším zemědělcům. Tento zákon byl svou povahou rámcový, následně byl rozšířen celou řadou následujících doplňujících předpisů.²⁴ Z dnešního pohledu s odstupem času toto řešení nemůžeme chápat jako příliš šťastné, protože zabrání bylo vykonáno ve velmi krátkém čase a často docházelo k různým zmatkům a nepřesnostem.

Jednalo se především o vyvlastnění či znárodnění s následným přerozdělením pozemků, zejména tedy lesní a zemědělské půdy. Záborový zákon zestátnil zemědělskou půdu nad 150 ha, popřípadě celkovou půdu nad 250 ha. Toto vyvlastnění probíhalo za náhradu, která ale dosahovala jedné třetiny až poloviny reálné ceny. Tyto částky platili nově přidělení vlastníci půdy. V období první pozemkové reformy bylo tímto způsobem zabráno přibližně 4 miliony hektarů.²⁵ Přesnou výši této náhrady je možné dohledat v zákoně č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).²⁶ Výše náhrady byla stanovena v § 41: „*Náhradou za převzatý pozemkový majetek jest cena jeho vyplývající z průměru cen docilovaných v letech 1913 až 1915 při prodeji statků z volné ruky v rozloze přes 100 ha.*“ Z tohoto záboru byl vypuštěn majetek okresní, zemský a obecní, stejně jako objekty, které nesloužily k hospodaření na těchto zabraných nemovitostech. Samotným zabráním půdy

---

²² Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s. 413.

²³ zákon č. 215/1919 Sb., o zabírání velkého majetku pozemkového, ve znění pozdějších předpisů

²⁴ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s. 413

²⁵ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4, s. 47-48.

²⁶ zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový.

nedocházelo přímo ke změně majitele nebo k držbě. Stát ale mohl s tímto majetkem disponovat.²⁷

2.2.3 Zákon o Pozemkovém úřadě

Dalším zákonem, zákon č. 330/1919 Sb., o Pozemkovém úřadě,²⁸ byl vytvořen speciální orgán, který měl provádět pozemkovou reformu a vymezit jeho působnost. Do té patřilo primárně přebírání a přidělování zabraného majetku, rozhodování o vyloučení ze záboru či určování výše náhrady.²⁹

Tímto zákonem byl podle § 1 zřízen Státní pozemkový úřad, kdy jeho novelizace dále upravovala kompetence pozemkového úřadu. Fungovat začal 15. října 1919 a podle § 4 zastupoval stát při závazcích a právech, které vznikly prováděním zákona o zabránění velkého majetku pozemkového vzhledem k soudům, třetím osobám a jiným úředníkům. Dále také spravoval samostatně majetek, který byl získán na základě tohoto zákona a měl také „*dozirati na řádné hospodaření na majetku zabraném, ale dosud nepřevzatém.*“³⁰ Jednoduše řečeno, působnost úřadu byla velmi rozsáhlá a se zabranou půdou mohl nakládat podle své úvahy, jelikož právní vyhlášky, které měly jeho činnost omezovat, byly velice pružné vzhledem k aktuální politické situaci.

Pozemkový úřad ve své činnosti podléhal ministerské radě a odpovídal za ni sněmovně ministerský předseda. Původním plánem bylo, že bude úřad zastoupen vyváženě reprezentativci různých politických stran, aby došlo k vytvoření nestranného orgánu. Avšak role agrární strany byla natolik silná, že si prosadila vůdčí postavení i v rámci tohoto úřadu. Jelikož poptávka zájemců o zabranou půdu převyšovala více než o třetinu soubor půdy, která byla reálně k dispozici, stala se tato situace dějištěm všech možných korupcí, protekce a politických bojů, na kterých se podílela jak agrární strana, tak i lidovci či národní

---

²⁷ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4, s. 47.

²⁸ zákon č. 330/1919 Sb., o Pozemkovém úřadě.

²⁹ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4, s. 47.

³⁰ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Praha: Státní tiskárna, 1919.

demokraté.³¹ Fungování tohoto úřadu skončilo rokem 1935, následně jeho funkci převzalo ministerstvo zemědělství.³²

2.2.4 Přídělový zákon

Přirozeně celý tento proces šel k přiřazení zabrané půdy dalším obyvatelům, proto bylo nutné tento postup také řádně právně ošetřit. Stalo se tak dalším zákonem, a to zákonem č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní (tzv. přídělový zákon).³³

V lednu roku 1920 byl tedy v návaznosti na záborový zákon vydán přídělový zákon, jehož hlavním cílem bylo vymezit, kdo a na základě jakých kritérií má nárok na přidělení půdy. Bylo možno tak učinit do nájmu, pachtu, vlastnictví či ke zřízení stavebního práva. Nejdříve bylo třeba prostřednictvím Státního pozemkového úřadu vyzoomět vlastníka půdy o plánovaném převzetí. Následně provedl tzv. poznámku zamýšleného převzetí do pozemkových knih, jež byla krokem přecházejícím před samotnou změnou vlastnického práva.³⁴ Ta mohla být dle § 1 přidělena jednotlivcům nebo i různým zemědělským či spotřebním sdružením a veřejným svazkům.³⁵ Regulováno bylo ale združstevnění a to tak, že na každou osobu ve sdružení může připadnout maximálně tolik půdy, kterou by obdržel v případě, kdy by o ni žádal jako jednatel.³⁶

Zákon dále uváděl, že přidělci mohli získat půdu nejen do vlastnictví, ale i do nájmu, pachtu nebo i ke zřízení práva stavby. Přidělená půda byla rozsahem stanovena zákonem na 6 až 15 ha, kdy tento celek měl tvořit soběstačný zemědělský celek.³⁷

Přestože smyslem reformy bylo v podstatě rozkouskování velkostatků, vláda si ale uvědomovala, že je spousta takových panských dvorů, které

---

³¹ Pšeničková, J. Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy. In: *Paginae historiae* 8. Praha: Sborník Státního ústředního archivu, 2000, s. 103 – 115.

³² Malý, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s. 414.

³³ Zákon č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní (tzv. přídělový zákon).

³⁴ Pekárek, M., Průchová, I. *Pozemkové právo*. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.74.

³⁵ Zákon č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní (tzv. přídělový zákon)

³⁶ Malý, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s. 414.

³⁷ Drobník, Jaroslav. *Základy pozemkového práva*, Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN: 978-80-904209-8-4, s. 48.

fungovaly velmi efektivně a jejich rozdělením by přišla o velmi produktivní část hospodářství. Proto byl zřízen tzv. zbytkový statek, který zabraňoval znehodnocení takových rozlehlých velkostatků. Tyto zbytkové statky měly vzniknout výměnou za nezabrané malé statky a půdu sedláků, která nepřevyšovala 150 ha.³⁸ Někdy se jednalo i o objekty, jejichž součástí byly například zámky. Příděl takového statku začal tím, že uchazeč podal přihlášku u příslušného přidělového komisaře, kdy se o možnosti podání přihlášky dozvěděl vyhláškou. Bylo třeba přiložit i finanční nabídku. Někteří uchazeči nabídli k započtení či směnou své hospodářství. Pokud se uchazeči podařilo takový zbytkový statek dostat, často to pro něj a jeho rodinu znamenalo sociální vzestup. Někdy byli dokonce označováni jako tzv. nová šlechta, jelikož získané objekty měly často vysokou historickou hodnotu.³⁹

2.2.5 Zákon náhradový

Posledním z hlavních důležitých zákonů byl zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (tzv. zákon náhradový).⁴⁰ Zabrané nemovitosti byly oceněny Státním pozemkovým úřadem, který také měl za úkol jednat s původními vlastníky, například s nimi sjednávat dohody o ceně majetku. Stanovení výše náhrad bylo předmětem sporů politických stran, ty ale nakonec došly k závěru, že hodnota majetku bude vycházet z cen aktuálních v letech 1913 – 1915. Cena se s rostoucí rozlohou pozemků snižovala. Jednalo se do jisté míry o konfiskaci, protože ceny v době kolem roku 1920 byly několikanásobně vyšší než ty, ze kterých se při oceňování zabavené půdy vycházelo. Náhrada navíc nebyla vyplacena původním vlastníkům přímo a v plné výši, nejprve byla použita k poplacení různých nevypořádaných závazků.⁴¹

---

³⁸ Pekař, J. Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 2. vydání. Praha: Průmyslová tiskárna v Praze, 1923, s. 34.

³⁹ Leger, K. Přidělování zbytkových statků -praktické pokyny pro uchazeče o zbytkové statky, Praha: Nákladem Státního pozemkového úřadu, 1924, s. 13.

⁴⁰ zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (tzv. zákon náhradový).

⁴¹ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4, s. 48.

2.3 Průběh první pozemkové reformy

Hlavním nárokem na vykonání pozemkové reformy v roce 1919 byl především předpoklad začít se změnami co možná nejdříve. Politická i sociální situace byla velmi napjatá a doprovázená stávkami jednotlivých odborů. Proto bylo třeba začít situaci řešit nejlépe okamžitě. Jako první krok v přípravě pozemkové reformy došlo k sepsání pozemkového majetku. Byly to všechny nemovitosti spolu s právy, která byla spojena s jejich držením, pokud výměra náležící samotné osobě nebo spoluvlastníkům přesahovala 150 ha, popřípadě 250 ha dohromady. Patřily sem i louky, pole, vinice, chmelnice a další. Celkem bylo tímto způsobem zabráno 28,6% veškeré půdy ve státě s výměrou 4 021 617 ha. Bylo to v součtu přesně 1 913 takových souborů. Zemědělská půda představovala 17,7% této půdy. Státní velkostatky a samosprávy tomuto záboru nepodléhaly, i tak ale došlo k některým směnám zabrané půdy za půdy státních statků.⁴² Dobové texty ale jasně uváděly, že zábor velkostatků neměl cíl převzít všechna velká hospodářství, nechtěl „*odstraniti velkostatek, nýbrž pouze omeziti jeho rozsah.*“⁴³

K začátku roku 1938 bylo v součtu 509 000 ha především lesní půdy převedeno státu, tímto dosáhl majetek státu až na 21% z celkové rozlohy státu. Ohledně majetku církve bylo stanoveno, že se reforma nebude týkat církve jako jedné jednotky dohromady, ale každá správní jednotka církve bude spravována samostatně. Zprvu panovaly obavy ze strany církve, která měla strach, že by významná část jejich půdy mohla také připadnout do rukou státu. Z počátku totiž bylo v plánu takto zabrat téměř 90% církevní půdy. Tyto obavy ale nakonec nenaplnily očekávaný černý scénář a takto bylo převedeno na jiné vlastníky pouze 37 000 ha církevních pozemků.⁴⁴

Také je třeba zmínit tzv. drobné přiděly, kdy se přidělovala půda mezi malé rolníky a sedláky. Stát takto přiděloval půdu s výměrou do 30 ha, v průběhu první pozemkové reformy takto bylo přiděleno 44% veškeré půdy.⁴⁵ V rámci přidělování půdy, která sloužila k hospodaření, se přidělovaly také stavební

---

⁴² Dvacet let československého zemědělství 1918-1938. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938, s. 30.

⁴³ Tamtéž, s. 34.

⁴⁴ Průcha, V. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.

⁴⁵ Otáhal, M. Zápas o pozemkovou reformu v ČR. Praha: NČSAV, 1963.

pozemky. V této době byl nedostatek bytů, často byly přelidněné a neměly odpovídající sociální podmínky. Tím se tento problém částečně vyřešil.⁴⁶

Byla ale stanovena výjimka, kdy mohla být vyvlastněna i půda menší výměry než bylo 150 ha. Muselo se jednat o naléhavou situaci v zájmu obecného blaha a zabraná půda nebyla dostačující.⁴⁷ Ze záboru byly některé objekty vyloučeny. Patřily sem především hospodářsky i právně samostatné objekty, které nesloužily k hospodaření, také ale obecní, okresní a zemský majetek.⁴⁸

K provedení těchto úkonů bylo pozemkovým úřadem zřízeno 11 obvodových úřadoven pro jednotlivé kraje. Ty měly za úkol přijímat a kontrolovat všechny žádosti, tvořit soupisy pozemků nebo například navrhovat plány týkající se dělení půdy.⁴⁹ V první fázi reformy měl pozemkový úřad především zachovat prosperující velké a důležité velkostatky, zachovat historické památky a přírodní bohatství a dále pozorně vybírat půdu k záboru především tam, kde je půdy značný nedostatek. Pozemkový úřad nejprve informoval vlastníka, které z jeho pozemků plánuje převzít. Toto vyrozumění bylo provedeno prostřednictvím soudu, který vyznačil do veřejných knih poznámku zamýšleného převzetí a tu doručil vlastníkově nemovitosti. Ten se mohl do 30 dnů od převzetí písemnosti vyjádřit, jestli chce uplatnit právo na propuštění nemovitosti ze záboru. Soud vyjádření následně vrátil pozemkovému úřadu.⁵⁰

Následně bylo třeba vypořádat se rozumně se zemědělci, kteří na zabraném majetku hospodařili. Těm byla nejméně šest měsíců v předstihu dána výpověď pozemkovým úřadem. Tato lhůta byla nastavena především proto, aby bylo hospodářům umožněno dokončit sklizeň. Pokud ale bylo shledáno, že takový nájemník nehospodaří dostatečně efektivně, mohla být tato lhůta zkrácena. Po vypořádání nutných administrativních úkonů provedl pozemkový úřad vklad vlastnického práva. Byly ale také případy, kdy nebylo nutné dávat výpověď, například když na těchto pozemcích hospodařil stát nebo pokud na nich již hospodařily osoby, které následně půdu dostaly přidělenou. V další fázi do roku

---

⁴⁶ Jandáček, V. Bytová otázka v Praze v letech 1918 až 1938. Vyšlo v čísle časopisu stavebnictví 01-02/2019.

⁴⁷ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4, s. 413.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Ebel, F. a kol. Deset let Československé republiky, Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s. 438.

⁵⁰ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.74.

1938 bylo přiděleno novým majitelům téměř 13% celkové rozlohy ČSR, kdy zemědělská půda představovala 11% této rozlohy státu. Naprostou většinu přídělu dostali žadatelé o tzv. drobný příděl s výměrou do 30 ha.⁵¹

Státní pozemkový úřad oficiálně potvrdil ukončení pozemkové reformy v roce 1933. Praktické provedení ovšem tomuto prohlášení neodpovídalo, neboť úkony související s výkonem přídělů pozemků prováděl úřad až do roku 1935, kdy následně tohoto roku byly dovršeny nejdůležitější operace v rámci pozemkové reformy, i když ve výsledku reforma úplně dokončena nebyla nikdy.⁵²

2.4 Kritika první pozemkové reformy

Největší výhrady zněly samozřejmě z řad velkostatkářů. Svůj negativní postoj vůči průběhu reformy argumentovali tím, že pozemková reforma znemožní udržovat spoustu historických panství a objektů, na údržbu kterých již kvůli zmenšení výnosů z jejich hospodářských aktivit kvůli menší rozloze jejich majetku jednoduše nezbyde tolik finančních prostředků. Předvojem pozemkové reformy byly obrovské rozdíly v majetcích, které měly být reformou alespoň částečně potřeny. Šlechta by zároveň již dále ve stejné míře neudržovala parky a lesy, což by bylo ku neprospěchu veřejnosti. Kvůli tomu také navrhovali vyloučit lesní půdu ze záboru.⁵³

Dalším předmětem kritiky byl aspekt politický. Jak již bylo zmíněno výše, dominantní postavení v situaci ohledně celé pozemkové reformy si vydobyla agrární strana pod vedením Antonína Švehly. Dělo se tak především prostřednictvím Státního pozemkového úřadu, nad kterým měla agrární strana rozhodující moc. Tato skutečnost nezůstala bez povšimnutí tehdejšího prezidenta T. G. Masaryka, který ve svém novoročním projevu roku 1922 zmínil, že hodlá tento problém řešit přeorganizováním zmíněného úřadu. Bohužel ale k realizaci tohoto výroku nakonec nedošlo a agrární strana si svoji silnou pozici udržela až do samotného závěru pozemkové reformy.⁵⁴

---

⁵¹ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.74.

⁵² Dvacet let československého zemědělství 1918-1938. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938, s. 36.

⁵³ Pekař, J. Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. 2.vyd. Praha: Vesmír, 1923, s. 16-28.

⁵⁴ Tamtéž.

3. Druhá pozemková reforma

3.1 Výchozí situace

Výsledek první pozemkové reformy neuspokojil očekávání společnosti, obrovské majetky šlechty a latifundie byly v podstatě zlikvidovány, proto byl požadavek o opětovné projednání reformy předložen hned, jak tomu byla nakloněna současná situace. Stalo se tak ihned po skončení 2. světové války. Poprvé byl tento požadavek vysloven v Košickém vládním programu, kdy docházelo ke změně rozložení politických stran na naší scéně.⁵⁵

Okupací Česka se opět zhoršilo postavení malých zemědělců, zabráním velké části státu došlo k jejich vyhnání z pohraničí a znemožnění hospodaření na půdě v okupovaných oblastech. Tento problém zhoršil už tak náročné období války, kdy zabránění půdy přispělo k nedostatku jídla. Období války v letech 1939 – 1945 bylo i ve znamení drastických útoků vůči židovskému obyvatelstvu, což se dotklo samozřejmě i vztahu k vlastnictví půdy. Ihned na počátku tohoto období měli tito obyvatelé přikázáno dle § 3 nařízení o židovském majetku⁵⁶ nahlásit veškerý svůj majetek, včetně nemovitostí sloužících k zemědělství, lesů i nemovitosti pronajaté a byli vyloučeni z hospodářského života. I když hrůzy proti lidskosti napáchané v tomto období byly učiněny v nesmírném rozsahu, je nutno podotknout, že organizačně bylo zabránění majetku v rámci druhé pozemkové reformy zvládnuto rychleji a efektivněji, než reformy provedené před válkou. Lze to demonstrovat i na skutečnosti, že prvorepubliková pozemková reforma trvala téměř 20 let, ta druhá byla provedena za necelou čtvrtinu této doby. Všechny tyto útrapy války neodkladně směřovaly k dalšímu nezbytnému kroku úpravy pozemkových vztahů.⁵⁷

Hlavním důvodem, proč mělo dojít k započetí druhé reformy, byla konfiskace především německého a maďarského majetku na základě vydání dekretů tehdejším prezidentem republiky Edvardem Benešem, kdy byla potřeba tyto nabyté statky nějakým způsobem přidělit/ přerozdělit. Nastala proto další fáze pozemkové reformy, kdy bylo naplánováno nejdříve udělat revizi první pozemkové reformy, připravit novou pozemkovou reformu a dále se vedly debaty

---

⁵⁵ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.78.

⁵⁶ Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 16. března 1939, čl. 5.

⁵⁷ Slezák, L. Vratká stabilita poválečného zemědělství. In: Zemědělství na rozcestí 1945 – 1958.

ohledně přípustné výměře půdy, která by byla povolena v soukromém vlastnictví. Velmi aktuální bylo i téma zakládání zemědělských družstev.⁵⁸

3.2 Průběh druhé pozemkové reformy

Druhá pozemková reforma probíhala ve třech fázích, kdy každá z nich je charakterizována samostatnou právní úpravou. V první etapě roku 1945 došlo ke konfiskaci půdy Němců, Maďarů a zrádců státu. Následně byla v roce 1947 provedena revize první pozemkové reformy a konečně o rok později došlo k přípravě nové pozemkové reformy.⁵⁹

3.2.1 První etapa

Stejně jako první pozemková reforma, i ta druhá se pojí s několika stěžejními právními předpisy, kdy prvním z nich je Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců, kolaborantů a některých organizací a ústavů.⁶⁰ Tímto dekretem došlo k neplatnosti všech převodů majetku, které byly provedeny od konce září 1938. Zde nehrálo roli, jestli byl majetek státní či soukromý. Dle tohoto dekretu mělo dojít ke vracení majetku těm osobám, kterým byl v době okupace odebrán násilím.⁶¹

Otázka vlastnictví půdy byla stěžejním tématem Košického vládního programu, který byl vyhlášen 5. dubna 1945. S ohledem na změny v majetku půdy byl stěžejním článkem XI., podle kterého měla být konfiskována bez náhrady půda i budovy, které doposud byly ve vlastnictví občanů nepřátelských států, především Němců a Maďarů. Dále potom i Čechům a Slovákům, kteří byli označeni za kolaboranty a okupanty.⁶² Tato skutečnost byla popsána v prvním

---

⁵⁸ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s.59.

⁵⁹ Kořátko, J. Pozemková reforma v Československu. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.

⁶⁰ Dekret č. 5/ 1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

⁶¹ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.78.

⁶² Kuklík, J., Němečková, D.: Majetkové změny v ČSR v letech 1945 – 1948. Ústav pro studium totalitních režimů. Paměť a dějiny 1/2017.

paragrafu Dekretu prezidenta republiky ze dne 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa:

§ 1

(1) S okamžitou platností a bez náhrady se konfiskuje pro účely pozemkové reformy zemědělský majetek, jenž je ve vlastnictví:

a) všech osob německé a maďarské národnosti, bez ohledu na státní příslušnost,

b) zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, projevivších toto nepřátelství zejména za krise a války v letech 1938 až 1945,

c) akciových a jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

(2) Osobám německé a maďarské národnosti, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, se zemědělský majetek podle odstavce 1 nekonfiskuje.⁶³

Tímto dekretem ostatně byla celá první etapa zahájena.

V okamžiku platnosti tohoto dekretu dne 23.6.1945 se výše zmíněným subjektům z důvodu započetí nové pozemkové reformy konfiskoval zemědělský majetek, který následně přešel přímo do vlastnictví státu.⁶⁴ Příslušné národní výbory mohly ve zvláštních případech stanovit výjimky z dekretu, samy ale určovaly, kdo může tuto výjimku uplatnit a kdo ne. Ministerstvo zemědělství zřídilo za účelem správy konfiskovaného majetku Národní pozemkový fond, který následně přiděloval osobám vymezených v § 6 dekretu č. 12. Den převzetí přiděleného majetku byl stanoven v rozhodnutí o přidělu, podle něhož majetek přecházel do vlastnictví dnem jeho převzetí. Následně byl přiděl zapsán do pozemkové knihy, což měl za úkol Národní pozemkový fond.⁶⁵

---

⁶³ Dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

⁶⁴ Kuklík J. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha: Linde Praha, a.s., Právnícké a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002.

⁶⁵ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.78.

Podmínky pro přidělení zkonfiskovaného zemědělského majetku byly upraveny dalším důležitým dekretem prezidenta republiky č. 28/ 1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.⁶⁶ Celkem bylo v této době zkonfiskováno 2 946 395 ha půdy, v první etapě reformy bylo přerozděleno mezi malé rolníky a bezzemky 1 204 734 ha půdy, dalších 1 705 652 ha bylo zestátněno.⁶⁷ Na půdu měli nárok především malí zemědělci a bezzemci s majetkem půdy o výměře maximálně 15 ha. Přidělováno bylo nanejvýš 8 ha orné půdy a 12 ha půdy zemědělské, výjimku dostaly velké rodiny, které měly nárok až na 10 ha orné půdy a 13 ha zemědělské. Byla také ustavena skupina osob, které měly v přidělování majetku přednost. Zahrnovala především osoby, které se aktivně zapojovaly do osvobozeneců bojů.⁶⁸

Půda byla přidělována za stanovenou výši úplaty, která byla velmi příznivá. Nesměla totiž přesahovat průměrnou hodnotu úrody za dva roky. Také se ale často bral ohled na konkrétní situaci majetkového poměru hospodářů. Někteří z nich byli dokonce od placení osvobozeni zcela, především ti, kteří spadali do kategorie přednostního práva. Pokud i za těchto podmínek nebylo v silách rolníků na výši úplaty dosáhnout, stát nabízel poskytnutí velmi výhodných úroků. U přiděleného majetku bylo následně třeba vytvořit knihovní pořádek. Ten byl prováděn Národním pozemkovým fondem, upraven byl zákonem č. 80/ 1947 Sb., o provedení knihovního pořádku ohledně nepřátelského majetku a o úpravě některých právních poměrů vztahujících se na přidělený majetek. V přidělových listinách byla označena výměra pozemků spolu s jejím číslem a grafickým plánem.⁶⁹

3.2.2 Druhá etapa

Další fáze reformy měla jasný cíl, a to revizi první pozemkové reformy. Započala roku 1947 vydáním zákona č. 142/ 1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy. Ten byl roku 1948 novelizován zákonem č. 44/ 1948 Sb., kterým se

⁶⁶ Dekret č. 28/ 1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

⁶⁷ Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. ISBN 80-7204-419-2.

⁶⁸ Němec, J. Pozemkové právo a trh půdy v České republice. Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha, 2004, s. 86.

⁶⁹ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.79.

mění a doplňuje zákon o revizi první pozemkové reformy. Dle § 1 tohoto zákona bylo zabráno několik kategorií majetku. Pozemky, které byly vyloučeny ze záboru nebo byly ponechány vlastníkovi přidělovým zákonem. Půda nad 50 ha, která byla přidělena zemědělcům roku 1919, jim byla na základě tohoto zákona zase odebrána. Vykupování ale podléhala i další půda. Byla to ta, o které v průběhu první pozemkové reformy doposud nebylo rozhodnuto, dále pak i zbytkové statky. V zákoně bylo též uvedeno, že pokud to situace vyžaduje a je to v zájmu obecného prospěchu, mohou být vyvlastněny i pod meze § 2 záborového zákona. Výkup byl prováděn za ceny platné v letech 1913 – 1914.⁷⁰

Existovaly ale také výjimky, podle kterých některý pozemkový majetek revizi nepodléhal. Byla to například půda vyloučená nebo propuštěná ze záboru, pokud byla ve vlastnictví státu nebo hospodářských družstev, také majetek zkonfiskovaný či znárodněny dle dekretů prezidenta republiky. Dále se příslušná ustanovení nevztahovala ani na podniky ve vlastnictví šlechty. Půdy řádně prosperujících podniků mohly být z revize vyloučeny na návrh ministerstva průmyslu dle dekretů č. 100/1945⁷¹ a č. 101/ 1945⁷² Sb.⁷³

Nesmíme opomenout ani návrhy pozemkových přeměn, které vznikaly v londýnském a moskevském exilu⁷⁴ a snažily se o navázání na nedokončenou první pozemkovou reformu. Následně ale byly tyto snahy upozaděny a prosadila se především rozhodnutí ohledně okamžitého zabránění půdy Němcům, Maďarům a zrádcům státu. Ostatně tehdejší náladu ve společnosti je možné přiblížit i prostřednictvím části projevu tehdejšího předsedy vlády Klementa Gottwalda, který se na shromáždění 10.3.1948 vyjádřil takto:

„V předmnichovské republice vládla a rozhodovala u nás vrstva velkofinančních, velkopřmyslnických a velkostatkářských magnátů. To ví dnes každý prostý člověk, Čech i Slovák. V ústavě sice stálo, že zdrojem veškeré moci je lid - ve skutečnosti však lid cítil na své kůži a na každém kroku, že zdrojem veškeré moci byl peněžní žok. Jinými slovy: pod pláštěm formální parlamentární demokracie

---

⁷⁰ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s. 79.

⁷¹ Dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

⁷² Dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského.

⁷³ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s.61.

⁷⁴ Kuklík, J., Němečková, D.: Majetkové změny v ČSR v letech 1945 – 1948. Ústav pro studium totalitních režimů. Paměť a dějiny 1/2017.

byla v předmnichovské republice nadvláda velkých a svým majetkem mocných pánů.

Tato vrstva velkých a mocných pánů odůvodňovala svoji nadvládu mezi jiným také tvrzením, že jen ona je schopna řídit naše národní hospodářství. Výsledky jejího hospodaření - periodické hospodářské krise, trvalá nezaměstnanost, zbídačení na jedné a hromadění bohatství na druhé straně - však dokázaly, že velkokapitalističtí magnáti nejsou schopni řídit hospodářství ve prospěch celku.“
K. Gottwald⁷⁵

Dále bylo potřeba celý proces revize pozemkové reformy zrealizovat i prakticky. Vlastníci dotčených pozemků museli nejprve sepsat všechny svůj majetek a ohlásit jej na základě vládního nařízení č. 194/1947 Sb. Následně bylo ve veřejných knihách zapsáno, že tento majetek bude předmětem revize. Samotné provedení revize vykonávala speciální revizní komise s 12 členy pod záštitou Ministerstva zemědělství, která byla jmenována na 126. schůzi vlády Československé republiky a měla za úkol analýzu jednotlivých případů. Postupně se konaly schůze, kterých se účastnili i zástupci místních národních výborů a zástupců obcí, kterých se rozhodování týkalo.⁷⁶ Komunisté sice nesouhlasili s právní úpravou zákona o revizi pozemkové reformy, i tak si ale byli vědomi, že je pro ně výhodné celý průběh snadno ovlivňovat prostřednictvím Ministerstva zemědělství. A to především z důvodu, že mohli regulovat výběr členů revizní komise.⁷⁷ Schůze probíhaly téměř denně, protože revizní komisi byly předkládány stovky případů.

Důležitou událostí bylo, že na základě zákona č. 145/1947 Sb. došlo k vytvoření organizace Jednotného svazu českých zemědělců (JSČZ). Stal se samostatnou korporací veřejného práva a jeho členové mohli být vlastníci zemědělské půdy, stejně jako zemědělské organizace. V říjnu roku 1946 byly připraveny ministerstvem zemědělství tzv. Ďurišovy zákony, které zahrnovaly návrhy šesti zákonů. Na uskutečnění těchto zákonů naléhala především KSČ, proti byli naopak lidovci a národní demokraté. Tyto návrhy obsahovaly zpracování problémů týkajících se revize pozemkové reformy, kdy měla být půda přidělena sociálně vhodným zájemcům na úkor zaboru velkostatků a zbytkových

⁷⁵ Programové prohlášení vlády 10.3.1948, projev předsedy vlády Klementa Gottwalda.

⁷⁶ Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové. Praha: Výkonný výbor čs. strany lidové, 1948.

⁷⁷ Lacina, V. Pozemková reforma v lidově demokratické ČSR. In: Otáhal, Milan: Zápas o pozemkovou reformu v ČSR. Praha: ČSAV, 1963.

statků, technicko-hospodářské úpravy pozemků (scelovací zákon), zajištění zemědělského výrobního plánu, zaknihování přiděleného majetku a další.⁷⁸

Konečně bylo třeba majetek získaný revizí přidělit uchazečům, kteří byli českoslovenští státní občané nebo splnili podmínky dle ústavního zákona 74/1947 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.⁷⁹ Dále tato osoba musela být národně i státně spolehlivá, disponovat volebním právem a být české, slovenské či jiné slovanské národnosti. Příděl mělo na starost Ministerstvo zemědělství po vyjádření rolnické komise, které následně vyhláškou oznámilo další podmínky a informace ohledně samotného řízení.⁸⁰ Za půdu, která byla zabrána na základě revize, náležela jeho vlastníkovvi náhrada dle původního náhradového zákona první pozemkové reformy. Majetek mohl být přidělen uchazečům spadajících do některé ze skupin vymezených v § 8 zákona o revizi první pozemkové reformy následovně:

(1) Pozemkový majetek získaný pro účely přídělu podle tohoto zákona jest určen spolu s ostatním zabraným majetkem, pokud nebyl nebo nebude podržen státem pro účely všeobecně prospěšné (§ 10 záborového zákona), ani dosud nebyl přidělen, pro přiděl:

- a) malozemědělcům k doplnění jejich zemědělské nesoběstačné usedlosti,*
- b) zemědělským zaměstnancům, malozemědělců, a rolnickým synům a dcerám, zejména pokud jsou krajaný vracejícími se do vlasti (ústavní zákon ze dne 12. dubna 1946, č. 74 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti), k vytvoření zemědělských usedlostí,*
- c) malým a středním zemědělcům, jimž byla půda vyvlastněna na stavby cest, železnic a jiných objektů veřejného zájmu po 1. lednu 1938,*
- d) veřejnoprávním korporacím pro účely veřejné,*
- e) zemědělským výrobním družstvům k účelům společného hospodaření a jiným zemědělským družstvům pro potřeby jejich provozu,*

---

⁷⁸ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s.59.

⁷⁹ zákon č. 74/1947 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

⁸⁰ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s.62.

f) dělníkům, veřejným a soukromým zaměstnancům a maloživnostníkům do výměry nejvýše 0,5 ha pro stavbu vlastního domu nebo na zřízení zahrádky nebo na rozšíření provozních zařízení.

(2) Lesní půda se přidělí státu, svazkům územní samosprávy nebo lesním družstvům, a ve výjimečných případech jednotlivcům.⁸¹

Právě výše zmíněné přidělování půdy se stalo hlavním lákadlem a těšilo se velké podpoře především na venkově. Konkrétní podoby osnov těchto zákonů byly diskutovány na setkáních Jednotného svazu českých rolníků. Dále zde bylo slíbeno využívání traktorů a další techniky za velmi výhodných podmínek i soukromě hospodařícím zemědělcům. Z právního hlediska byly tyto návrhy propírány zejména národně socialistickou stranou kvůli popírání principu právní jistoty a právních vztahů k půdě.⁸²

Součástí této fáze bylo i přijetí hojně diskutovaného zákona č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, známého jako Lex Schwarzenberg. Celý tento rozsáhlý majetek byl převeden do vlastnictví státu. I když bylo nejdříve konstatováno, že místo náhrady bude zřízen speciální fond, ze kterého budou postupně vypláceny finance rodině Schwarzenbergů. V praxi ale k žádné kompenzaci nakonec nedošlo. Následně byl soubor tohoto majetku předmětem dalšího řízení ohledně přidělu půdy a dalšího majetku.⁸³

3.2.3 Třetí etapa

Poslední etapu pozemkové reformy můžeme charakterizovat výrokem: „Půda patří těm, kdo na ní pracují.“, který prohlásil ministr zemědělství Július Ďuriš na shromáždění rolníků v Hradci Králové. Byla definována zásada, kdy vymezení maximální hranice soukromého pozemkového vlastnictví bylo stanoveno hranicí výměry 50 ha. Zároveň ale musel být splněn požadavek, podle kterého vlastník musel na dotčené půdě sám hospodařit. V opačném případě mu byla zabrána i tato půda. Pokud jedna osoba či rodina dohromady vlastnila více než 50 ha půdy, stát vlastníkům vykoupil veškerou půdu za určenou náhradu.

---

⁸¹ zákon č. 142/ 1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy.

⁸² Kuklík, J., Němečková, D.: Majetkové změny v ČSR v letech 1945 – 1948. Ústav pro studium totalitních režimů. Paměť a dějiny 1/2017.

⁸³ Tamtéž.

Stěžejním zákonem této etapy byl zákon č. 46/ 1948 Sb., o nové pozemkové reformě,⁸⁴ na základě kterého podléhaly revizi i zbytkové statky a veškeré církevní hospodářství. Prvním krokem reformy bylo vykoupení půdy, kdy se nejprve rolnická komise snažila se zemědělci uzavřít dohodu. Pokud ale k žádné dohodě nedošlo, dále o výkupu rozhodoval okresní národní výbor. Dále se tato informace předložila Ministerstvu zemědělství. Následně po zaznamenání výkupu v pozemkové knize se začalo řešit řízení o náhradě, kdy tato poznámka znamenala přechod vlastnictví této půdy na stát.⁸⁵

Koncem této reformy se stav ohledně pozemků k hospodaření razantně změnil. Velký nedostatek pozemků vystřídal naopak přebytek půdy, kdy nebyl dostatek zájemců o příděl. Půda nakonec přešla do vlastnictví státu. Podle nového pozemkového zákona měly být pozemky od jejich vlastníků vykupovány. Náhrada se ale nejprve protahovala a ve výsledku ani k žádné nedošlo dodatečně a vlastníci se náhrady nedočkali.⁸⁶

3.3 Shrnutí a výsledek druhé pozemkové reformy

Se skončením třetí etapy došlo k završení snahy o pozemkové reformy. Výsledkem reformy bylo téměř úplné zrušení soukromého vlastnictví, zrušeny byly i zbytkové statky a ve velké míře i vlastnictví v rukou církve. Ke konci realizace této reformy bylo K. Gottwaldem i J. Ďurišem konstatováno, že soukromé vlastnictví nepřesahující výměru 50 ha bude zaštitěno novou Ústavou a zároveň, že není na programu vytváření kolchozů po vzoru sovětského svazu. Především proto získali komunisté obrovskou podporu zemědělců. V dalších kapitolách ale uvidíme, že slibovaná budoucnost zemědělství byla nakonec velmi odlišná. Zároveň můžeme potvrdit, že celá tato reforma do budoucna velmi razantně změnila systém a způsoby zemědělství v Čechách.⁸⁷

---

⁸⁴ zákon č. 46/ 1948 Sb., o nové pozemkové reformě.

⁸⁵ Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3, s.80.

⁸⁶ Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN: 978-80-904209-8-4, s. 50.

⁸⁷ Kořátko, J. Pozemková reforma v Československu. Praha: Ministerstvo financí a osvěty, 1949.

Tabulka 1: Pozemkové reformy v číslech k 1.5.1951⁸⁸

	Přiděleno	Získáno konfiskací	Získáno revizí 1. pozemkové reformy	Získáno novou pozemkovou reformou
Celková výměra půdy	4 142 149 ha	2 946 395 ha	943 271 ha	253 483 ha
V tom půda zemědělská	2 135 798 ha	1 651 016 ha	270 292 ha	214 490 ha

⁸⁸ upraveno dle Statistické příručky republiky československé, 1952.

4. Kolektivizace zemědělství (1948 – 1960)

4.1 Výchozí situace

Brzy po komunistickém převratu v únoru roku 1948 přišla na řadu otázka přípravy přeměny individuálního soukromého zemědělství na kolektivní. Zástupci Komunistické strany Československa sice slibovali, že k takovému procesu v Československu nedojde, pravda byla ale taková, že ministr zemědělství J. Ďuriš již v této době začal s přípravou zákonů, které následně byly oporou pro kolektivizaci zemědělství.

Období následující po druhé pozemkové reformě je z právního hlediska velmi zajímavé právě tím, že většina právní úpravy nebrala v potaz vlastnické právo, ale byla založena na užívacích vztazích. Mezi tato nejdůležitější užívací práva, která budou postupně přiblížena v této kapitole, patří právo družstevního užívání pozemků, právo užívání půdy k zajištění zemědělské výroby a institut náhradního užívání pozemků. Tato práva sledovala stejný cíl, kterým bylo zajistit potřebné předpoklady k možnosti užívání půdy v soukromém vlastnictví socialistickými organizacemi.⁸⁹

4.2 Počátek kolektivizace zemědělství

Již v červnu roku 1948 proběhlo zasedání Informbyra,⁹⁰ na kterém Ústřední výbor KSČ deklaroval, že se bude držet sovětského modelu kolektivizace.⁹¹ V praxi to znamenalo, že se připravovalo rozpoutání propagandy, která by zapříčinila třídní boje na venkově. Nejdříve bylo ale nutno najít a ukázat na nepřítel, za které byli vzápětí označeni kapitalističtí sedláci, kteří byli později označováni jako kulaci.⁹² Komunisté využívali k boji proti soukromým zemědělcům tehdejší aktuální zákony, například zákon č. 55/1947 Sb., o pomoci

---

⁸⁹ Fábry, V., Drobník, J. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. 1. vyd. Praha: Academia, 1983. s.282.

⁹⁰ Informbyro (také Kominforma) byla mezinárodní organizace komunistických stran řízená Moskvou. Založena byla roku 1947 v Polsku, dále družovala komunistické strany např. Francie, Itálie, Československa nebo Rumunska. Dějiny evropské civilizace. 3. vyd. Praha: Paseka, 1999. ISBN 8071852171.

⁹¹ Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a středoevropské souvislosti. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7, s.41.

⁹² Kulak (z ruštiny) je označení pro rolníky, kteří vlastnili větší majetek. Slovo kulak bylo používáno v hanlivém smyslu. Petráčková, V., Kraus, J. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0607-9.

rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu.⁹³ V zákoně byla zakotvena především povinnost hospodaření se zemědělskou půdou dle předem stanoveného plánu. Za jeho nedodržení byly vyměřovány sankce a veškeré pokusy o nekalý obchod byly posuzovány jako zločin a porušení ochrany lidově demokratické republiky dle zákona č. 15/1947 Sb.⁹⁴ Všechny tyto stávající i nové zákony ale byly vykládány velmi svérázně k velkému neprospěchu a cílené likvidaci soukromých rolníků. Jednalo se například o jejich vyloučení z JZD, vysídlování celých rodin, vylučování dětí ze škol, zabavování majetku nebo jejich věznění.⁹⁵

Od roku 1948 docházelo ke scelování půdy, kdy kulaci náhradou za svou výnosnou půdu dostávali kvalitativně nesrovnatelnou půdu na okrajích katastrů. Označení vesnický boháč dostal každý, kdo vlastnil více než 20 ha půdy. Soukromým rolníkům byla také odepřena možnost přídělů zemědělských strojů, zároveň se nemohli ucházet o místa funkcionářů v národních výborech a jiných zemědělských organizacích.⁹⁶ Zvyšující se nesouhlas s postupem komunistické strany zajišťovalo nově zřízené Ministerstvo národní bezpečnosti. Byli zřízení dělničtí prokurátoři, kterým k výkonu této funkce stačil pouze roční rychlokurz ve spojitosti s dostatečným angažováním se v komunistické straně. Pravomocí k udělení trestu odnětí svobody tedy nedisponovaly pouze soudy, ale také speciální trestní komise při krajských národních výborech.⁹⁷ Postup komunistické strany byl takový, že se brzy snažila likvidovat i menší zemědělce. Nastolila totiž cíleně zjevně nedosažitelné cíle, kterých tito zemědělci nebyli schopni dosáhnout a následkem toho dostali tresty, které měly sloužit jako odstrašující příklad pro ostatní rolníky. Nuceni byli například k odprodeji jejich strojů sloužících k obdělávání půdy nebo nastavení nesmyslných kvót a dodávek.⁹⁸

---

⁹³ zákon č. 55/1947 Sb., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. In: Sbíрка zákonů a nařízení. Roč. 1947.

⁹⁴ zákon č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich. In: Sbíрка zákonů a nařízení. Roč. 1947.

⁹⁵ zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. In: Sbíрка zákonů. Roč. 1950.

⁹⁶ Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7, s. 35.

⁹⁷ Tamtéž. s. 69-70.

⁹⁸ Tamtéž. s. 74-76.

4.3 Zakládání Jednotných zemědělských družstev

První zmínka o zemědělském družstevnictví byla uvedena již v Ústavě z 9. května 1948 jako lidové družstevnictví. Následně na podzim roku 1948 rozhodlo vedení komunistické strany, že je třeba transformovat československé zemědělství a postupovat podle vzoru socialistického modelu kolektivizace. Následně byla tato nová strategie definována jako socializace venkova, jejímž hlavním cílem bylo zbavení se vesnické bohaté třídy.⁹⁹ Zřízením zákona č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech¹⁰⁰ začala etapa, kterou souhrnně nazýváme jako právo družstevního užívání pozemků. Zákon ale neupravoval celou řadu zásadních otázek, například řízení družstva nebo zánik členství v Jednotných zemědělských družstvech (dále JZD). Proto tento zákon provádělo nařízení ministra zemědělství č. 75/1949 Sb.¹⁰¹ Toto nařízení stanovilo například závaznost Vzorových stanov JZD a Jednacího řádu JZD. Následná podrobnější úprava práva družstevního užívání pozemků byla ale uvedena až v pozdějším zákonu 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, ve znění pozdějších předpisů.

Hlavní myšlenkou vytvoření Jednotných zemědělských družstev bylo odstranění družstevní roztržitosti a pomocí nově vydaných právních předpisů docházelo ke scelování pozemků. Ke vzniku JZD bylo třeba zřízení přípravného výboru, kdy byly orgány voleny na valné hromadě. Jako podklad pro fungování byly vydány Vzorové stanovy JZD, které se dle nařízení staly zvláštní formou právního předpisu a byly pro JZD závazné. Dále byl vytvořen také Jednací řád JZD. Dozor nad celým systémem vykonávalo ministerstvo zemědělství. Nejprve existovalo současné hospodaření samostatně hospodařících zemědělců a hospodaření JZD na tzv. státních statcích, které vykonávaly činnost na půdě získané znárodněním a konfiskací. Přistoupení k JZD bylo sice na základě dobrovolnosti, postupně ale komunistická strana začala podnikat radikální kroky

---

⁹⁹ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s. 628-631.

¹⁰⁰ Bydžovský, L., Glos, J., ed. Jak vykládat zákon o jednotných zemědělských družstvech: (komentář k zákonu č. 49/1959 Sb.). Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1961. Ekonomika a plánování.

¹⁰¹ Hřaba, Z. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945 – 2004: právně normativní pohled. Praha: Vladimír Lelek, 2013. ISBN 978-80-904837-4-3.

k nucené kolektivizaci například prostřednictvím nuceného výkupu zemědělských strojů na základě zákona č. 27/1949 Sb., o mechanizaci zemědělství.¹⁰²

Předmět činnosti JZD zákon vymezil demonstrativně. JZD měla za úkol především zajistit zemědělskou výrobu pro celé obce, scelování pozemků a také podporování mechanizace. Dále se ale měla věnovat i řádné propagandě. Pokud situaci vyžadoval veřejný zájem, JZD mohla jednat jak za své členy, tak za ostatní v obci, kteří ani členy nebyli. Zákon z roku 1948 také stanovil, že se všechna družstva v obci musí scelit do jednoho JZD, pod které byli zařazeni členi původních družstev.¹⁰³

Vládními nařízeními 6 a 7/1949 Sb., o zemědělské výrobě zavedli komunisté systém povinného uzavírání smluv o výkupu a dodávkách velkovýrobního prodeje zemědělských plodin výrobků. Zemědělská výroba tak byla podřízena centrálnímu plánování, kdy bylo uzavírání těchto smluv povinné. Výši a objem stanovil Okresní národní výbor. Přístup k jednotlivým rolníkům byl však vždy rozdílný, kvóty byly nastaveny velmi striktně a často záměrně nesplnitelně především vesnickým boháčům, kteří byli za jejich nesplnění nepřiměřeně trestáni. Ústředí pro hospodaření se zemědělskými výrobky určovalo podmínky a ceny pro výkup produktů od zemědělců.¹⁰⁴

Celkem byly v rámci zakládání jednotných zemědělských družstev zřizovány 4 typy družstev:

- A) U I. typu bylo znakem společné užívání mechanizace a vzájemné pomoci při osevu a sklizni, hranice polí však zůstala v původním stavu.
- B) JZD II. typu potlačovalo hranice mezi jednotlivými pozemky, kdy následně na vzniklém celku hospodařila celá vesnice. Podíl dostával vlastník dle původní rozlohy svého pole.
- C) U III. typu již bylo výrazně zasahováno do práva vlastníka disponovat s půdou. Byl sice stále vlastníkem, ale neměl na půdu v podstatě žádná práva. Vystoupit z družstva bylo možné, ale s důsledkem ztráty pozemku

---

¹⁰² Feierabend, L., K. Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952. Volary: Stehlík, 2007. ISBN 978-80-86913-03-2.

¹⁰³ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s. 204.

¹⁰⁴ Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

či výměny za jiný, zpravidla ne tolik výnosný. Zisk byl rozpočítán mezi členy dle pracovních jednotek. V tomto typu JZD již také hospodáři nemohli vlastnit více hospodářských zvířat než pro jejich vlastní potřebu.

D) Poslední IV. typ JZD se již téměř dokonale přiblížil k modelu sovětské kolektivizace. Tento typ byl založen roku 1951 a byl tak nejnovějším modelem. Probíhal nucený výkup všech strojů a nebyla zemědělcům vyplácena žádná kompenzace za půdu. Zisk byl dále rozdělován dle odpracovaných jednotek.¹⁰⁵

4.4 Hlavní etapa kolektivizace – boje proti třídním nepřítelům

Začátek roku 1951 přinesl proces urychlení kolektivizace, kdy se komunisté zaměřili na zpřísnění postihu vesnických rolníků. Všichni kulaci, kteří vlastnili více než 15 ha půdy, měli být vyloučeni z družstev. Protože kolektivizace neprobíhala přesně podle představ KSČ, začali hledat viníky vzniklé situace. Kromě zmíněných kulaků, které postupně vystěhovali do okrajových částí státu nebo jim nepřiměřeně zvedli kvóty k dodávání produktů, našli i viníky ve svých řadách. Za ně označili například Gustava Husáka a Marii Švermovou. Byla také zahájena řada politických procesů, které měly především sloužit k zastrašení případných odpůrců kolektivizace. Jako další prostředek trestání kulaků bylo vylučování jejich dětí ze škol na základě místních kulackých seznamů, často nemohli navštěvovat střední ani vysoké školy. Nepohodlní zemědělci byli často stíháni i za vykonstruovanou protistátní činnost. Důsledkem bylo nejen věznění, ale mnohdy i tresty smrti.¹⁰⁶

Na řadu ale přišlo následně i omezování vlastnických práv k půdě. Omezení se týkala převodů, nájmu půdy, ale následně i jejich prodeje. Souhlas k tomu uděloval Okresní národní výbor, který odepření tohoto práva většinou argumentoval veřejným zájmem. Bylo možno dokonce přezkoumávat rozhodnutí i zpětně. Důležitým zákonem, který upravoval tuto problematiku, byl zákon č. 65/1951 Sb., o převodech nemovitostí a o pronájmech zemědělské a lesní půdy. Podle něj byl třeba souhlas Ministerstva zemědělství k převodu půdy mezi

---

¹⁰⁵ Juněcová, J., Pšeničková, J. Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Vznik JZD - 1948-1949. Praha: Státní ústřední archiv, 1995. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. ISBN 80-85475-23-5.

¹⁰⁶ Kalinová, L. Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1536-5.

družstvy navzájem nebo soukromníky a JZD. Nebylo ale možné převádět půdu z družstva na soukromé osoby.¹⁰⁷

4.5 Akce K – Kulak

Roku 1951 započala akce, která dostala název Akce K – Akce Kulak. Byla vydána tzv. směrnice tří ministrů,¹⁰⁸ na základě které byli vystěhováni odsouzení vesničtí boháči s celou rodinou do vzdálených krajů. Celá akce vystěhování musela být provedena do tří dnů od vynesení rozsudku. Deportace probíhala pod dohledem Státní bezpečnosti na náklady obžalovaných sedláků. Tady se ale KSČ setkala s problémem, protože sedláci byli většinou nuceni platit pokuty a jelikož naprostá většina jejich majetku připadla státu, nemohli si placení těchto výdajů dovolit. V takovém případě náklady hradil stát, tím se ale dostával do situace, kdy se celé stěhování ani nemuselo ekonomicky vyplatit. S tím souvisel i problém s půdou, která po vystěhovaných rolnících zůstala. Státní statky a JZD se nevěnovali práci na statcích a půdě s takovou péčí jako původní majitelé, což mělo za výsledek menší hospodářský výnos. Přemísťování byli kulaci často do nevhodných bytových prostor a z určeného místa se nemohli vzdalovat.

Celá akce probíhala na etapy a formálně byla ukončena až roku 1954. Zastavena byla především pro nedostatečné politické zajištění. V praxi byla akce špatně zvládnutá a způsobila nenávratný rozvrat tradičního venkovského hospodaření a celkového uspořádání. Často byli k vystěhování určeni obyvatelé proti vůli vesnice, kteří nebyli ani odsouzeni jako škůdci. Mnohdy se jednalo o osoby staré nebo matky s malými dětmi. Akce K takto přemístila až čtyři tisíce venkovských rodin, číslo to ale pravděpodobně není konečné, protože Státní bezpečnost pozastavila evidenci vystěhovaných rodin již k roku 1952, tedy dva roky před ukončením celé akce.¹⁰⁹ První etapa kolektivizace nebyla velmi úspěšná. V jednotných zemědělských družstvech se začala projevovat krize a docházelo i k vystupování členů a zániku některých špatně organizovaných JZD.

---

¹⁰⁷ Václavů, A. Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X.

¹⁰⁸ Směrnice tří ministrů = Směrnice ministra národní bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti ze dne 22. října 1951 o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů. Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

¹⁰⁹ Akce K („kulak“). Ustrcr.cz [online]. online: Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/citanka-kolektivizace/represe-diskriminace/akce-k-kulak/>

4.6 Krize kolektivizace a zmírnění situace

Další vývoj procesu kolektivizace byl určen také smrtí dvou významných vůdců, sovětského vůdce Josifa Vissarionoviče Stalina a československého prezidenta Klementa Gottwalda v roce 1953.¹¹⁰ V důsledku toho mělo Československo nedostatek pokynů ze sovětského svazu ohledně dalších plánovaných kroků a proto došlo k pozastavení provádění hlavní vlny kolektivizace. Zároveň se omezilo užívání těch nejhorších fyzických trestů a též bylo rozhodnuto o zastavení poprav odsouzených osob. V ČSR bylo patrné jisté rozvolnění poměrů a začal být kladen důraz na to, aby byl při vstupu do JZD respektován princip dobrovolnosti. Na vesnicích vládlo v důsledku násilných procesů kolektivizace napětí a bylo jej potřeba odstranit. Tehdejší prezident Zápotocký například vydal částečnou amnestii, aby situaci pomohl zmírnit.¹¹¹ Vydáno bylo také nařízení č. 86/1953 Sb., o finanční pomoci jednotným zemědělským družstvům a soukromě hospodařícím rolníkům. Spolu s postupným zastavením Akce K byly také navýšeny dodávky pro vesnické boháče. Komunisté téměř přestali trestat sedláky za neplnění stanovených dodávek a procesy s kulaky byly významně omezeny.¹¹²

Přestože by se mohlo zdát, že KSČ zastavilo politiku násilného stíhání rolníků a došlo ke změně poměrů, ve skutečnosti tomu tak nebylo. Jednalo se o předem velmi dobře promyšlený kalkul, protože komunisté potřebovali obnovit ztracenou důvěru lidu v jejich vedení. A to například tím, že nechali některé rolníky hospodařit na jejich půdě. Roku 1955 se na zasedání Ústředního výboru KSČ vedení domluvilo na ukončení této mezifáze a začalo připravovat další vlnu kolektivizace.

4.7 Dokončení kolektivizace

Družstvo získalo právo družstevního užívání k pozemkům vlastním i dalším, které byly sdruženy do jednotného zemědělského družstva a na kterých v té době hospodařilo. Dále potom získalo užívací právo k pozemkům na základě nařízení vlády č. 47/1955 Sb., o opatřeních v oboru hospodářsko-technických

---

¹¹⁰ Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7, s. 224.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Blažek, P., Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a středoevropské souvislosti. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

úprav pozemků,¹¹³ které byly členu JZD přiděleny do náhradního užívání. Kromě práva pozemky zcizit nebo zatížit náležela JZD stejná práva jako vlastníkovi. Mezi jeho povinnosti patřilo především chránit majetek JZD proti všem, kdo by se do něj pokusili zasáhnout.¹¹⁴

Později byl vesnickým boháčům umožněn vstup do nově vzniklých družstev. Stalo se tak především proto, že si vedení dobře uvědomovalo, že tito zemědělci mají cenné zkušenosti s hospodařením a jejich vědomosti budou družstvům nezbytným přínosem. Na celostátní konferenci KSČ roku 1956 došlo ke změně podmínek, které upravovaly jejich členství: „*Ve výjimečných jednotlivých případech, tam, kde se družstvo dostatečně upevnilo, smí se stát členem družstva se souhlasem rady okresního národního výboru kulak, u něhož jsou všechny předpoklady, že bude v družstvu řádně a poctivě pracovat. Po dobu 5 let nesmí v družstvu zastávat žádné funkce.*“ Když ale došlo k tomu, že se družstvům přestalo dařit, byli označeni za rozvraceče, kteří družstva cíleně ničí zevnitř.¹¹⁵

Toto období, jehož nejzásadnější fáze trvala v letech 1948 – 1960, souhrnně nazýváme termínem kolektivizace. Shrnula bych jej jako řešení nešťastné a v mnoha ohledech spíše destruktivní vzhledem k obrovskému zásahu do života vesnických hospodářství. Komunistická strana sice propagovala ideální stav hospodaření na půdách, realita ale byla úplně jiná. Jednotná zemědělská družstva měla často neodborná vedení, tím docházelo k nižší úrodě a sledoval se pouze cíl dodržování stanoveného časového rozvrhu. Nebyl dostatek zásob potravin, docházelo k úhynu dobytka v důsledku nedostatku krmiva a zemědělci často trpěli bídou. KSČ následně přišla s konceptem tzv. vzorových družstev, která byla vystavěna v každém okresu a sloužila k propagandě.¹¹⁶

---

¹¹³ nařízení vlády č. 47/1955 Sb., o opatřeních v oboru hospodářsko-technických úprav pozemků.

¹¹⁴ Fábry, V., Drobník, J. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. 1. vyd. Praha: Academia, 1983. s. 290.

¹¹⁵ Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7, s. 221.

¹¹⁶ Rokoský, J., Svoboda L. Kolektivizace v Československu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013. ISBN 978-80-87211-96-0.

5. Zemědělsko-družstevní právo (1960 – 1989)

Vzhledem k vývoji kolektivizace zemědělství a právnímu vývoji vztahů k půdě bylo po sovětském vzoru vyčleněno zvláštní odvětví práva, které bylo odborníky nazváno „zemědělsko-družstevní právo.“ Stalo se tak roku 1953 na základě vědeckého zkoumání legislativy rozhodnutím VII. sekce Československé akademie věd.¹¹⁷ Již od roku 1955 se Ministerstvo zemědělství snažilo zrealizovat navenek dobrovolná předání úpadkových hospodářství soukromých rolníků státnímu statku, JZD nebo přikázali majetky k vynucenému pachtu, kdy jej ale JZD využívalo bezplatně. V tomto období v podstatě bylo nahrazeno vlastnické právo užívacími právy k pozemkům.

Přesnější specifikaci získalo právo družstevního užívání pozemků až v zákoně č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, který upravoval především vztah družstva a jeho členů ke sdružené půdě. Jeden celek se zákonem ale tvořily Vzorové stanovy JZD. Ty upravovaly vnitřní poměry jednotlivých družstev, například odměňování za práci nebo její přesnou organizaci. Po schválení stanov na celostátním sjezdu JZD a následném schválení vládou publikovalo ministerstvo zemědělství předpis jako vyhlášku ve Sbírce zákonů a staly se tak právním předpisem. Konkrétní úpravy pro jednotlivá družstva byly učiněny po projednání na členské schůzi.¹¹⁸

Následně ale vývoj upevňování a dalšího pokroku socialistické přestavby zemědělství nebyl shledán jako dostatečně progresivní. Některé normy také přestaly být aktuální, například zánik práva užívání, který byl spojen s obnovou malovýrobního hospodářství. Proto se v následujících letech začalo diskutovat o možné změně koncepce tohoto užívacího práva. V zákoně bylo zdůrazněno především upevnění svazku dělnické třídy s pracujícími rolníky, družstevní demokracie a dobrovolnost. Jako rozdíl oproti starší úpravě může být vyzdvihnuto především vyrovnání se družstva se členem družstva po zániku členství. Upravoval také vztahy družstev a státních orgánů. Členství v družstvu bylo určeno věkem 15 let a přihláška se podávala do konkrétního družstva, následně bylo vyžadováno její schválení na členské schůzi. Se samotným členstvím byla spojena práva a povinnosti, mezi ně patřila především povinnost scelování veškeré půdy, která sloužila k hospodaření. Pokud se rolník následně rozhodl

---

¹¹⁷ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s. 217.

¹¹⁸ Drobník, J. Zemědělskodružstevní právo. Praha: MON, 1989.

z družstva vystoupit, nedostal zpět svou půdu, kterou do družstva vložil, ale zpravidla půdu podstatně horší kvality na jiném místě. Mezi další povinnost patřilo dostatečně chránit družstevní vlastnictví. Pokud zemědělec tyto pokyny nevykonával, hrozilo mu udělení kárného opatření, v některých případech i vyloučení z družstva.¹¹⁹

Na začátku 60. let se začala prosazovat spolupráce při výrobě velkých zemědělsko-výrobních celků. V důsledku toho zaniklo do roku 1966 více než 6000 družstev, okolo 1000 dalších pak bylo převáděno do státních statků. Ministerstvo zemědělství vydalo vyhlášku č. 47/1968 Sb., o společných zemědělských podnicích a o provozování přidružené výroby jednotlivými zemědělskými družstvy. Zahrnovala ustanovení ohledně umožnění podnikatelských činností v tzv. přidružené výrobě, dále posílení družstevní demokracie a také se zabývala možnostmi šetření násilné kolektivizace.¹²⁰

Postupným politickým vývojem přišla na řadu i potřeba změny právních úprav družstevního zemědělství. Jeho další úpravu provedl zákon č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví. Tento zákon formuloval obsah práva družstevního užívání velmi široce: „*Právo družstevního užívání je bezúplatné a časově neomezené, opravňuje družstvo k tomu, aby v souladu s právními předpisy užívalo sdružené pozemky pro plnění všech úkolů, které jsou předmětem jeho činnosti.*“¹²¹ Kromě této poměrně obecné definice obsahuje zákon i další klíčová oprávnění, ke kterým patří provádět na sdružených pozemcích úpravy potřebné pro zajištění nebo zvýšení zemědělské výroby, měnit podstatu pozemků, čerpat z ní a zřizovat na sdružených pozemcích stavby potřebné pro činnost družstva, včetně obytných domů v rámci podnikové bytové výstavby.

Zákon dále definoval JZD jako lidové družstvo nebo dobrovolnou společenskou organizaci. Byly zřízeny některé nové orgány družstva, například sbor zástupců, který přebíral pravomoci členů komisí a členských schůzí. Upraveno bylo také právo družstevního užívání týkající se pozemků, které byly sdružené ke společnému družstevnímu hospodaření. Právo tedy bylo časově neomezené a neúplatné. Zároveň byla zrušena povinnost navrácení pozemků bývalému členu JZD po zániku jeho členství. Nově byla také stanovena podmínka

---

¹¹⁹ Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Ustavení § 37 odst. 2 zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví.

zániku tohoto členství, a to lhůta jednoho roku, kdy člen JZD neplnil své povinnosti, ke kterým se zavázal. Další novou právní úpravou byl zákon č. 123/1975 Sb., o užívání půdy a jiného zemědělského majetku k zajištění výroby. Na základě toho vznikla možnost pro vlastníka půdy, který ji nestačil obhospodařovat, uzavřít dohodu o užívání se zemědělskými organizacemi. Pokud ale nedošlo ke sjednání dohody, o tomto právu užívání mohl rozhodnout sám ONV.¹²²

Během 70. let v období normalizace postupně pokračoval proces kooperace a koncentrace JZD, čímž se snížil jejich počet na 1657 z původních 12 560 (stav k roku 1959). Sjezdy JZD byly nahrazeny vytvořením Svazu družstevních rolníků jako součástí Národní fronty. Také tlak na vytvoření nové právní úpravy v oblasti zemědělského družstevnictví se stále stupňoval. Proto byla vydána vyhláška č. 2/1972 Sb.¹²³ a především nový zákon č. 122/1975, o zemědělském družstevnictví.¹²⁴

Nelze opomenout ani začínající podnikatelské tendence na začátku 80. let. Některá jednotná zemědělská družstva začala prosazovat zavedení přidružené výroby. Ta spočívala v možnosti výroby bez podmínky odvádět takto získané prostředky státu. Nejznámějším takovým družstvem bylo JZD Slušovice, které bylo označováno za „socialistický zázrak.“ Byl to nejspíš poslední pokus tehdejšího režimu, jak se vyhnout přechodu z centrálně plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku.¹²⁵

Posledním zákonem, který je třeba zmínit v souvislosti se zemědělsko-družstevním právem, je zákon č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví. Největší změnou oproti předešlé úpravě byla možnost družstev provádět vlastní výrobu mimo zemědělskou výrobu a také zahraniční zemědělské aktivity. Velkým posunem bylo také zakotvení odpovědnosti družstva za ochranu životního prostředí. Vzorové stanovy již nebyly dále platné, ale vycházelo se z kogentních ustanovení nového zákona. Nejvyšším orgánem byla ustavena členská schůze se

---

¹²² Fábry, V., Drobník, J. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. 1. vyd. Praha: Academia, 1983. s. 243.

¹²³ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 2/1972 Sb., o kooperačních vztazích při rozvoji specializace a koncentrace zemědělské výroby.

¹²⁴ Seskupení politických stran a společenských organizací v Československu ustavena v Moskvě fungující v letech 1945 – 1990. Obsahovala především princip národní jednoty. Národní fronta Čechů a Slováků (NF). *Totalita.cz* [online]. online: totalita.cz [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/nf.php>

¹²⁵ Půlpán, K. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-785-0.

svými volenými orgány. Nově bylo možno nechat vyloučení z družstva přezkoumat soudem. I přes všechny snahy o změny v oblasti zemědělsko-družstevního práva se jich ale více prosadit nepodařilo, a to především kvůli následnému konci komunistického režimu.¹²⁶

---

¹²⁶ Kuklík, J. Vývoj československého práva 1945 – 1989. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-741-6, s. 632-633.

6. Restituce zemědělského majetku (1989 – současnost)

Po roce 1989 došlo v Československu nevyhnutelně k začátku ekonomické reformy. Do této doby fungovala naše země na principu modelu centrálně plánovaného hospodářství. Právě změna vlastnických vztahů k půdě patřila mezi nejnáročnější nadcházející procesy, které se po roce 1989 v Československu chystaly. Nezbytnou součástí obnovení právního státu byla právě úprava vlastnictví nemovitostí jako součást zlepšení společenské situace nutné k dalšímu rozvoji našeho státu. Mimo restituce se dále jednalo o privatizační proces, odstátnění majetku nebo převody majetků z vlastnictví státu do vlastnictví obce. Následující kapitola se tedy bude soustředit v časové posloupnosti na novou právní úpravu oblasti vlastnických vztahů k půdě.¹²⁷

Již zpočátku byl cíl restitucí jasný. Násilně odňatá půda měla být vrácena původním vlastníkům, kteří by na ní mohli dále svobodně hospodařit. Celý proces se měl soustředit na nápravu a odčinění majetkových křivd, ke kterým došlo v letech 1948 – 1989. Jednalo se o několik desetiletí násilných zásahů do vlastnických práv, kdy právě v oblasti zemědělských vztahů byly tyto zásahy nejrazantnější a nejničivější. Restituční zákony se ale nevztahovaly na všechny učiněné křivdy. Určovaly totiž podmínky, za kterých je možné o restituce pozemků žádat. Zákonodárci nejprve plánovali vydání jednoho souhrnného právního režimu, který by se zabýval restitucemi celkově. Záhy ale došli k názoru, že celá problematika je natolik specifická a rozsáhlá, že bylo třeba byly vytvořeny dílčí zákony.¹²⁸

V souvislosti s právní úpravou restitucí je dle mého názoru bezesporu zajímavé, že právní úprava restitucí by měla být upravena i Ústavou ČR, tedy základním právním předpisem s nejvyšší právní silou. Překvapivě je ale skutečnost rozdílná, protože nápravy křivd záleží na posouzení státu. Tuto skutečnost potvrdil Ústavní soud svým nálezem sp. zn. IV ÚS-st. 21/05, když neshledal porušení ústavně zaručených základních práv nebo svobody stěžovatelky:

---

¹²⁷ Němec, J. Pozemkové právo a trh půdy v České republice. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, 2004. ISBN 80-86671-12-7.

¹²⁸ Zeman, K. Analýza restitučních procesů v České republice: restituce a ostatní procesy transformující vlastnická práva. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2954-4. s.40.

„Zákonodárce při jejich konstituování vycházel z faktického stavu v roce 1990 nebo o málo později, vědom si nejen v té době ještě se z paměti nevytrácejících důvodů, které jej k takovému zásahu do vlastnických práv vedly, ale rovněž nutnosti limitovat změnu ve vlastnických vztazích tak, aby zůstala přiměřená účelu, který jí byl sledován a který je nejlépe vyjádřen právě v ustanovení § 1 zákona č. 229/1991 Sb. a preambuli zákona č. 87/1991 Sb., tedy k cílené a přesně vymezené změně v rozdělení majetku, které v té době panovalo. Takto jasně vyjádřená vůle má o to závažnější obsah, neboť k tomuto kroku nebyl povinován. Byť k majetkovým křivdám, které mínil zmírnit (nikoliv napravit), došlo v zásadě v rozporu s principy právního státu v minulém období, Ústava ani jiný právní předpis nevyžadují, aby tento majetek byl vrácen nebo za něj byla poskytnuta náhrada, a ani aby k tomuto účelu byly prováděny v právním řádu jakékoliv změny. Bylo svobodnou vůlí státu, zda umožní bývalým vlastníkům dotčeného majetku usilovat o jeho vrácení, neboť jeho vlastnická práva i vlastnická práva osob, která v mezidobí tento majetek nabyla, nejsou závislá na protiústavních normách nebo postupech, které je původně zakládaly. Samo zakotvení restitučních nároků tedy bylo beneficiem státu – přesně vymezeným z hlediska časového a věcného. Jakékoliv zpochybnění tohoto vymezení má za následek zpochybnění aktu státu jako takového.“¹²⁹

Restituce jsou upraveny celou skupinou různých právních předpisu, mezi které patří především následující:

- 1) zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci,
- 2) zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd,
- 3) zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholnických řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého,
- 4) zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích,
- 5) zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku,
- 6) zákon č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí.

---

¹²⁹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1.11.2005, sp. zn. IV ÚS-st. 21/05.

Vzhledem k tématu práce, která se zabývá především vlastnickými právy půdy, jsem se dále detailně zaměřila na zákon č. 229/1991 Sb., který považuji za nejlépe vypracovaný nejen ve smyslu procesního práva, ale také v oblasti úpravy samotných institucí, které procesní úkony samy provádějí. Jeho hlavním cílem bylo obnovit původní vlastnické vztahy k půdě, částečně napravit učiněné křivdy a dále snaha o zlepšení péče o zemědělskou a lesní půdu.

6.1 Pojem restituce

Jako restituci označujeme proces směřující ke zmírnění některých majetkových křivd. Vymezení věcné působnosti zákona o půdě upravuje tento pojem jako případy, kdy v rozhodném období došlo k převodu nebo přechodu vlastnictví zemědělského majetku státu jeho původním majitelům nebo jejich dědicům. Takový způsob musí být zároveň podřazen pod případy vymezené jako tzv. restituční tituly vyjmenované v § 6 zákona č. 229/1991 S., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. Slouží jako nápravný prostředek po nucené konfiskaci majetku nebo jeho znárodnění státem. Jako rozhodné období je stanovena doba mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990.¹³⁰

6.2 Zákon o půdě

Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o půdě), je nejdůležitějším právním předpisem upravujícím vztah k půdě a jinému zemědělskému majetku. Z hlediska tématu této práce bude věnována pozornost především problému týkajícího se vydání pozemků ve vlastnictví státu příslušným oprávněným osobám. Na začátek je důležité upřesnit rozdíl mezi restitucí a vyvlastněním, a to především z hlediska právních účinků. Vyvlastnění chápeme jako nucené odejmutí vlastnického práva ve veřejném zájmu, na základě zákona a za stanovenou náhradu. Právní účinky nastávají ex nunc, tedy od nynějška. Naproti tomu restituce je napravení škod způsobených při převodu vlastnictví a

---

¹³⁰ Průchová, I. Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-110-5, s. 16.

navrácení do původního stavu s účinky od počátku (ex tunc). U vyvlastnění se tedy jedná o veřejný zájem, u restituce je důvodem to protiprávnost.¹³¹

Hlavním cílem tohoto zákona je zmírnění následků některých majetkových křivd. Již z formulace této věty je patrné, že nebyl předpoklad napravit úplně všechny spáchané křivdy, protože to jednoduše nebylo možné. Proto se zákonodárce snažil tyto křivdy alespoň co nejvíce zmírnit v největší možné míře. Toto tvrzení upravuje i náleží Pl. ÚS 24/98: *„Jedním z cílů zákona o půdě je zmírnit následky některých majetkových křivd, k nimž došlo vůči vlastníkům zemědělského a lesního majetku v období let 1948 až 1989. Ve vyjádření se dále uvádí, že četnost oblastí společenského života, ve kterých byly v naší republice majetkové a jiné křivdy napáchány, a množství postižených osob do značné míry determinují možnosti komplexní právní úpravy, která by zahrнула nápravu následků všech křivd.“*¹³²

Zákon o půdě neupravuje pouze věcnou působnost, ale také důležité postavení vlastníků majetku. Oblast pozemkového vlastnictví je ale velmi komplikovaným odvětvím, proto je třeba v souvislosti s restitucemi zmínit ještě několik důležitých právních předpisů, které upravují realizaci privatizace státního majetku. Mezi tyto zákony patří:

- zákon č. 427/1990 Sb., o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 172/1991 Sb., o převodu některých věcí z majetku ČR do vlastnictví obcí, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 39/1993 Sb., o pokutách a kaucích za nedodržování zákonů upravujících transformaci zemědělských družstev a nápravu majetkových křivd v oblasti vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

Cíle zákona o půdě jsou přesně definovány v jeho preambuli. Patří mezi ně především zmírnění následků některých majetkových křivd v letech 1948 – 1989,

---

¹³¹ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. A rozš. Vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 18.

¹³² Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 22.9.1999, sp. zn. Pl. ÚS 24/98.

ke kterým došlo ve vztahu k majitelům zemědělského a lesního majetku, což můžeme definovat jako hlavní účel zákona o půdě. Mezi dílčí účely potom patří také zlepšení hospodářského rozvoje venkova společně v souladu s následným utvářením krajiny a požadavky v oblasti životního prostředí. Dílčí účely ale není možné užít samostatně, vždy je potřeba podřadit dílčí účel pod účel hlavní, kterým je zmírnění následků některých majetkových křivd.¹³³ Splnění těchto cílů lze rozčlenit na tři způsoby. Ideálním odčiněním křivdy bylo vrácení původního pozemku. Dalším způsobem bylo vydání náhradního pozemku. Pokud nešla zrealizovat ani tato varianta, přistoupilo se k vydání peněžní náhrady.

Podle zákona o půdě je rozsah věcné působnosti upraven v § 1 následovně:

(1) Zákon se vztahuje na

- a) půdu, která tvoří zemědělský půdní fond nebo do něj náleží,¹³⁴ a v rozsahu stanoveném tímto zákonem i na půdu, která tvoří lesní půdní fond,¹³⁵ (dále jen "půda"),*
- b) obytné budovy, hospodářské budovy a jiné stavby, patřící k původní zemědělské usedlosti, včetně zastavěných pozemků,*
- c) obytné a hospodářské budovy a stavby, sloužící zemědělské a lesní výrobě nebo s ní souvisejícímu vodnímu hospodářství, včetně zastavěných pozemků,*
- d) jiný zemědělský majetek uvedený v § 20.¹³⁶*

6.3 Vlastnická a užívací práva k zemědělským pozemkům

Obecnou úpravu vlastnického práva můžeme najít ve článku 11 Listiny základních práv a svobod, podle kterého má každý právo vlastnit majetek. Toto právo nesmí být zneužito k újmě dalších osob a nesmí být v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon potom nesmí způsobovat újmu na

---

¹³³ Nález Ústavního soudu ze dne 28.5.2002, sp. zn. II. ÚS 747/2000.

¹³⁴ § 1 zákona č. 53/1966 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, ve znění zákona č. 75/1976 Sb.

¹³⁵ § 2 zákona č. 61/1977 Sb., o lesích.

¹³⁶ zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

lidském zdraví, přírodě a životním prostředí nad míru, která je stanovena zákonem.¹³⁷

Zákon o půdě v § 4 zákona o půdě mohla uplatnit restituční nárok pouze oprávněná osoba. Zákonné podmínky byly stanoveny následovně:

- a) statut fyzické osoby,
- b) státní občanství,
- c) trvalý pobyt.

Třetí z těchto podmínek ale byla následně zrušena nálezem Ústavního soudu ČR ze dne 13.12.1995, na základě kterého byla podmínka trvalého pobytu zrušena pro původní vlastníky i pro jejich právní nástupce.¹³⁸

Pro situace, kdy nebylo možné prokázat své vlastnictví nebo svého právního předchůdce, definoval zákon o půdě v § 4a domnělou oprávněnou osobu. V této situaci jsou dotčené orgány státní správy povinny poskytnout tomu, kdo tvrdí, že je oprávněnou osobou, pomoc především takovým způsobem, aby přispěl k objasnění situace. Tím rozumíme například poskytování výpisů z evidence a kopie listin. Tato osoba je následně zapsána pozemkovým úřadem jako domnělá oprávněná osoba. Tento nárok je možné uznat, pokud nárok již neuplatnila jiná osoba, která pozbyla věci dříve. Dále pokud neprobíhá právě ve věci jiné soudní řízení, osoba prokazuje svůj nárok dokladem o vlastnictví svém nebo svého přímého předchůdce a doplní jej čestným prohlášením. V případě, že pozemkový úřad tento nárok neuzná, odkáže takovou osobu se svým nárokem na soud. Tato situace byla opakovaně upravena judikaturou, například z nálezu Ústavního soudu České republiky č. 31/1996 Sb.¹³⁹ vyplývá, že pokud pozemkový úřad odkáže domnělou oprávněnou osobu na soud, je dána pravomoc soudu rozhodnout o tom, jestli tato domnělá oprávněná osoba může uplatnit nárok ve smyslu ustanovení § 9 odst. 1 zákona o půdě. Není mu ale dána pravomoc soudu k rozhodování o vydání nemovitosti.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Úplné znění Ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky: Úplné znění Usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky: některé další související právní předpisy. Vydání: šestnácté. Praha Armex Publishing, 2021. ISBN 978-80-87451-82-3, čl. 11.

¹³⁸ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. Vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 23.

¹³⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 10. 1.1996, č. 31/1996 Sb.

¹⁴⁰ Pokorný, M. Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd v období od 25.2.1948 do 1.1.1990. Praha: C.H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-253-5, s. 156.

Další zákonem definovanou osobou je dle § 5 zákona o půdě osoba povinná. Takovou osobou je právnická osoba, která drží nemovitost. V případě, že je dotčený majetek v držení státního orgánu či státního zařízení bez právní subjektivity, je povinnou osobou i stát. Povinná osoba má povinnost nakládat s majetkem s péčí řádného hospodáře a nemůže věc, její součástí a příslušenství převádět do vlastnictví někoho jiného. Tato úprava ale působí četné nesrovnalosti a je předmětem diskuzí především v souvislosti s privatizací majetku.¹⁴¹

6.4 Vydání nemovitosti

Vydání nemovitosti je právním institutem zakotveným v § 6 odst. 1 písmene a) - u) zákona o půdě. Důležitou specifikací ale je, že se nejedná o vydání věci vlastníkovi ze strany toho, kdo mu věc neprávem zadržel, což můžeme najít právně upraveno v občanském zákoníku. Dalším negativním vymezením je, že se nejedná o přechod nemovitosti ze zákona a zároveň ani o smluvní převod nemovitosti. Pokud dojde k uzavření dohody o vydání nemovitosti mezi osobou povinnou a oprávněnou, je následně potřeba její schválení Státního pozemkového úřadu dle § 9 odst. 2 zákona o půdě. Pro uplatnění nároku je důležité splnění podmínky, aby pozemek přešel na stát či jinou právnickou osobu dle některého ze způsobů uvedených v § 6 odst. 1 zákona o půdě. Tyto způsoby zahrnují případy převodu nemovitostí, mezi které patří správní akt a soudní rozhodnutí. Dále zahrnují i převody nemovitosti, například darovací nebo kupní smlouvu. Zákonodárci definovali účel zákona o půdě v přesném vymezení konkrétních situací. Tyto jednotlivé případy jsou taxativně vymezeny.¹⁴²

Ideálním řešením bylo vrácení půdy původním vlastníkům, bohužel to ale vždy nebylo možné. Docházelo zde ke komplikacím v důsledku pozměnění charakteru jednotlivých pozemků, například stavbou na dotčeném pozemku. Konkrétní případy jsou taxativně vymezeny v § 11 odst. 1 zákona o půdě a budou podrobněji popsány v dalších kapitolách.

---

¹⁴¹ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 24.

¹⁴² Pokorný, M. Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd v období od 25.2.1948 do 1.1.1990. Praha: C.H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-253-5.

6.5 Lhůty pro uplatnění nároků

Z právního hlediska bylo velmi důležité splnění včasného uplatnění nároku na vydání nemovitostí. Tyto náležitosti byly definovány v § 19 zákona č. 71/1967 Sb., o správním řízení (dále jen správní řád), stejně tak se tímto právním předpisem řídil další postup. Nárok musel být uplatněn u místně příslušného pozemkového úřadu nebo u kteréhokoli pozemkového úřadu. Mohlo se jednat i o Ministerstvo zemědělství. Samotné lhůty ale nebyly vždy uvedeny jednoznačně. V zákoně o půdě bylo uvedeno, že oprávněná osoba může své právo uplatnit do konce roku 1993. Zákon č. 243/1992 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ale stanovil lhůtu pouze do 31.12.1992. K dalšímu zásahu do těchto lhůt došlo i výše zmíněným nálezem č. 31/1996 Sb., kdy mohly nově oprávněné osoby dle zákona o půdě uplatnit své právo od 9.2.1996 do 9.8.1996. Podle zákona č. 243/1992 Sb. tak mohly učinit od 9.2.1996 do 15.7.1996. U všech těchto lhůt platilo, že jejich zmeškáním došlo k zániku práva.¹⁴³

6.6 Řízení o restituci podle zákona o půdě

Samotný proces restituce je velmi komplikovaným souhrnem právních norem, který je upraven především druhou částí zákona o půdě. Celý restituční proces se řídí několika důležitými principy. Některé tyto principy jsou shodné s ostatními restitučními zákony, ale obsahují i spoustu specifických rysů. Tato specifika se řídí několika stěžšjnými principy, díky kterým je nám pochopení základní filosofie zákona bližší. Protože výčet principů je obsáhlý, vybrala jsem několik, dle mého názoru, nejdůležitějších z nich:

- Princip restituce majetkových křivd fyzických osob,
- Princip uzavřeného okruhu restitučních titulů,
- Princip časové uzavřenosti,
- Princip priority navrácení původního nemovitého majetku,
- Princip naturální kompenzace v případě nemožnosti vydání původních pozemků a ostatních nemovitostí,

---

¹⁴³ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 24.

- Princip nároku na náhradu za ztracený movitý zemědělský majetek.¹⁴⁴

Základním požadavkem k zahájení restitučního řízení je skutečnost, zda je osoba domáhající se navrácení majetku opravdu osobou oprávněnou. Často panovaly pochybnosti především kvůli tomu, že dokumenty a předkládané informace nebylo možné jednoduše ověřit nebo tyto doklady úplně chyběly. Nejjednodušším způsobem bylo předložení podstatné listiny, například kupní smlouvy, darovací smlouvy se státem, rozhodnutí o zestátnění apod. K prokázání původního vlastnictví často stačily i výpisy některého z vlastníkových předků. V takovém případě ale řízení probíhalo podle části čtvrté zákona o půdě, protože se mělo za to, že vlastnické právo na stát nebo právnickou osobu přejít nemuselo. Pokud se stalo, že osoba nenašla žádný takový dokument ani výpis s uvedenými předky, mohla v tomto případě zažádat u orgánu evidence nemovitostí (později označovaného jako katastrální úřad) o výpis parcelního čísla této nemovitosti. V situacích, kdy nebylo možné dohledat pozemek ani tímto způsobem, přišly na řadu pozemkové knihy, do kterých se údaje o nemovitostech zapisovaly v minulosti.

Pokud tedy došlo k prokázání převzetí nemovitosti státem za podmínek uvedených v § 6 odst. 1 zákona o půdě, přišlo poté na řadu ověření dalších skutečností potřebných pro prokázání statutu oprávněné osoby. Další takovou podmínkou je způsobilost osoby k právním úkonům, tedy dosažení 18. roku věku, popřípadě zastoupení zákonným zástupcem nezletilého. Dále bylo zprvu nutné doložit státní občanství a trvalé bydliště na území ČR. Novelou zákona o půdě¹⁴⁵ byly ale tyto podmínky upraveny.¹⁴⁶

Pro uplatnění restitučního nároku je podstatné, že byla vůči oprávněné osobě učiněna křivda nebo že jednal v tísní. Objasnění pojmu tísně vymezil Ústavní soud ve svém nálezu II. ÚS 30/2000 ze dne 24.5.2000 následovně: „*Tíseň se posuzuje v příčinné souvislosti s daným jednáním a musí být zohledněna i míra*

---

¹⁴⁴ Průchová, I. Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-110-5, s.51.

¹⁴⁵ zákon č. 30/1996 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů, a zákon České národní rady č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁶ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1.

*bezprostřednosti, která se k předmětnému jednání váže. Nápadně nevýhodné podmínky se pak posuzují vždy konkrétně podle okolností daného případu. Musí se jednat o takové podmínky, které by se zřetelně odlišovaly od podmínek, na nichž by uzavírala podobnou smlouvu kterákoli jiná osoba a které by tak byly specifické jen ve vztahu k prodávajícímu, a to k jeho neprospěchu.*¹⁴⁷ Kromě tísně se jedná například o jednání pod nátlakem, na první pohled nápadně nevýhodné podmínky, neposkytnutí náhrady apod. Důkazní břemeno v těchto případech bylo na bývalých vlastnících půdy. Ve většině případů ale tato situace přešla na dědice a bylo později obtížnější takovou tíseň dokázat.¹⁴⁸

Dále je ale nutno zmínit i specifické situace týkající se restitučních titulů, které jsou upraveny v § 7 zákona o půdě. Toto ustanovení upravuje nárok na restituci v případě, že došlo ke ztrátě majetku fyzických osob na základě konfiskačních dekretů na území ČR. Zmíněné ustanovení upravuje tuto problematiku pouze obecně, podrobněji je upravena v zákoně č. 243/1992 Sb.,¹⁴⁹ na který odkazuje. Poslední specifický restituční titul upravuje nestandardní situace, které se řídí podle § 8 odst. 4 a 5 zákona o půdě. Upravují převod vlastnického práva z fyzické osoby na jinou fyzickou osobu. V tomto případě může oprávněná osoba uplatnit svá práva u soudu, který dále posoudí splnění všech zákonných podmínek. Tento převod musel být ujednáán v tísní nebo na základě bezúplatného převodu pozemků v souvislosti s uzavřením kupní smlouvy, ke které patřily.¹⁵⁰

Za splnění výše uvedených podmínek tedy mohl žadatel v zákonné lhůtě uplatnit svůj nárok na navrácení nemovitosti. Řízení o restituci je upravené v § 9 zákona o půdě. Žadatel tedy byl oprávněn vyhotovit podání. O vyhovění nároku rozhodoval pozemkový úřad dle zákona č. 71/1967 Sb., o správním řízení. Správní orgán měl za úkol přesně zjistit skutečný stav věci a opatřit si podklady potřebné k vydání rozhodnutí, mezi které patří například návrhy účastníků řízení, čestná prohlášení nebo skutečnosti veřejně známé. Orgán tedy nebyl vázán jen návrhy účastníků. Mezi práva účastníků patřilo i navrhování důkazů, což jsou zejména znalecké posudky, listiny či výslechy svědků. Byl ale povinen na

---

¹⁴⁷ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 24.5.2000, sp. zn. II. ÚS 30/2000.

¹⁴⁸ Kindl, M. Restituce v soudní praxi. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-140-7.

¹⁴⁹ Zákon České národní rady, kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

¹⁵⁰ Pokorný, M. Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd v období od 25.2.1948 do 1.1.1990. Praha: C.H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-253-5, s. 32.

podporu svých tvrzení navrhopat veškeré jemu známé důkazy. Provádění potom měl na starost příslušný pozemkový úřad. Celé správní řízení bylo zakončeno rozhodnutím pozemkového úřadu, které vycházelo z řádně zjištěných a objasněných skutečností a obsahovalo výrok, odůvodnění a poučení o odvolání. Lhůtou k vydání rozhodnutí bylo 30 dnů, pouze v případě velmi složitých případů byla tato lhůta prodloužena o dalších 30 dnů.¹⁵¹

6.7 Poskytování náhrad

Poslední fázi restituce můžeme rozčlenit na dva způsoby vypořádání. První z nich byly méně náročné, tzv. naturální restituce. Pod druhou skupinu spadaly případy, kdy o nároku nemohlo být rozhodnuto jako v případě naturálních restitucí. Restituční nárok sice byl shledán jako oprávněný, ale nemohl být vypořádán přímo. Vypořádání měl ve své kompetenci Pozemkový fond ČR a náhrady byly vypořádávány převodem nemovitosti podle zákona o půdě nebo v dalších případech náhradou peněžní.¹⁵² Pozemkový fond ČR byl zřízen zákonem č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu ČR. Jeho hlavní kompetence stanovil § 17 zákona o půdě, mezi které patřila především správa a převod zemědělského majetku ve vlastnictví státu na soukromé osoby, kdy je tento proces označován jako privatizace. Dále měl za úkol právě vydávání náhradních nemovitostí v restitučním procesu. Spravoval ale také pozemky, u kterých nebyl znám vlastník až do té doby, než se taková osoba k vlastnictví sama přihlásila. Pozemkový fond ČR tedy plnil významnou roli ohledně poskytování náhrad oprávněným osobám dle zákona o půdě. Jeho činnost byla ukončena k 31.12. 2012, kdy byl zrušen a nahrazen Státním pozemkovým úřadem.¹⁵³

Pokud nastala situace, že pozemky nemohly být vydány nebo byly znehodnoceny, náležela oprávněné osobě adekvátní náhrada. Zákon o půdě v § 14 odst. 1 uvádí: „*Oprávněné osobě náleží náhrada za obytné budovy, hospodářské budovy a jiné stavby, které podle tohoto zákona nelze vydat nebo které zanikly nebo byly převedeny na osobu, která není povinna je vydat. Obdobně oprávněné*

---

¹⁵¹ Liška, P. Zákon o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku: komentář. Praha: Prospektrum, 1991. ISBN 80-85431-07-6.

¹⁵² Zeman, K. Analýza restitučních procesů v České republice: restituce a ostatní procesy transformující vlastnická práva. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2954-4.

¹⁵³ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 46.

osobě náleží náhrada za pozemek, který se podle tohoto zákona nevydá a za který nebyl poskytnut jiný pozemek.“ V odstavcích 2 a 3 je popsán proces ohledně zhodnocení stavu a případného znehodnocení nemovitosti. Zde je potřeba uvést, že nešlo o jakékoli znehodnocení, ale muselo být přímo podstatné. Pokud tedy došlo k závěru, že znehodnocení není podstatné, vracela se nemovitost bez dalších podmínek. Za situace, že cena nemovitosti byla k roku 1991 vyšší, měl oprávněný možnost se o dalším postupu rozhodnout. Mohl rozdíl ceny doplatit nebo takovou nemovitost odmítnout a dále žádat o náhradu dle § 16 zákona o půdě.

Náhrada se vypočítávala na základě skutečného stavu podle vyhlášky 182/1988 Sb., ve znění vyhlášky 316/1990 Sb. V první řadě byla snaha najít při náhradě jiný odpovídající pozemek, pokud to nebylo možné, až následně přišla na řadu kompenzace v hotovosti. Zákon o půdě ale dává prostor sjednat dohodou oprávněné a povinné osobě a možnost určit způsob náhrady i lhůtu pro plnění, kdy tyto náležitosti mohou být odlišné od právní úpravy uvedené v zákoně o půdě.¹⁵⁴ Finanční náhrada je upravena konkrétně v § 16 odst. 1 následovně: „*Za pozemky, které se podle tohoto zákona nevydávají a za které nelze poskytnout oprávněné osobě jiný pozemek, poskytuje stát nebo jiná právnická osoba, jejímž zřizovatelem nebo zakladatelem je stát, finanční náhradu podle zvláštních předpisů.*“¹⁵⁵ Finanční náhrada spočívá ve vyplacení hotovosti a v cenných papírech, které nemají povahu státního dluhopisu, a to v cenách podle §28a. Hotovost se vyplácí pouze původním vlastníkům vydávaných věcí.“¹⁵⁶ Lhůty k vydání náhrady se řídily dle § 13 zákona o půdě, pokud ale o náhradě rozhodoval pozemkový úřad nebo soud, lhůta trvala 6 měsíců od nabytí právní moci rozhodnutí.¹⁵⁷

6.8 Pozemkové úpravy

Především důsledkem dřívější kolektivizace byly často souvislé hospodářské celky nesmyslně rozorány nebo naopak sceleny. V zájmu efektivity

---

¹⁵⁴ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 46.

¹⁵⁵ Nařízení vlády České republiky č. 504/1992 Sb., o výši náhrady v hotovosti poskytované podle zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb.

¹⁵⁶ § 13 odst. 1 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

¹⁵⁷ Pokorný, M. Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd v období od 25.2.1948 do 1.1.1990. Praha: C.H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-253-5, s. 124.

hospodaření na zemědělské půdě bylo třeba tyto hranice upravit tak, aby byly určeny hranice pro menší soukromá hospodářství. Proto se začaly na určitých územích tvořit souvislé hospodářské celky podle celostátních požadavků na krajnotvorbu a zlepšení životního prostředí. Zákon o půdě ve svém § 19 obsahuje zásadní ustanovení pozemkových úprav. Prvním krokem byl souhlas a následná dohoda vlastníků těchto pozemků, jejichž hranice bylo třeba upravit. Pokud se mezi sebou nedohodli, rozhodoval pozemkový úřad dle příslušného ustanovení zákona o půdě. Proces samotných úprav je podrobně upraven v zákoně č. 284/1991 Sb., o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech, ve znění pozdějších předpisů.

6.9 Restituce šlechtického majetku

Po pádu komunismu v roce 1989 nastala v Československu nová situace, která znamenala lepší vyhlídky i pro potomky šlechtických rodů. Mnohé šlechtické rody byly do doby restitucí již téměř zapomenuty nebo ve velké míře opomíjeny. Právě kvůli navrácení jejich rozsáhlého majetku se některé rody začaly vracet z nucené emigrace. Česká šlechta je nedílnou součástí českého národa a má v naší historii neopominutelnou roli. Šlechtické rody se velkou mírou podílely na udržování krajiny a rozvoji zemědělství a v této oblasti se těšily po staletí velké úspěšnosti. Právě kvůli četným zkušenostem se na šlechtické rody vždy hledělo jako na poctivé a zkušené hospodáře, především rod Schwarzenbergů posiloval stabilitu venkova a věnoval se především rozvoji jihočeské krajiny. Právě pozemky byly součástí rodového majetku, který byl u jednotlivých rodů předmětem restitucí.

Z Kanady do Československa se vrátila například rodina Jana Maxmiliána Dobrzenského, které se podařilo zrestituovat téměř 80% jejich majetku včetně zámku. I když je místní lidé znali, nesetkali se od nich s přívětivým přivítáním. Rodina se ale o svůj opětovně nabytý majetek řádně starala a renovovala zámek, ve kterém zřídila muzeum a školu, čistila také rybníky i lesy.

Dalším rodem, který získal svůj majetek zpět v restituci, je starý český rod Lobkowiczů, jehož historie sahá až do 14. století. Tento rod hrál důležitou roli v české i evropské politice, následně v průběhu 2. světové války odmítl kolaboraci a spolupracoval s exilovou vládou. Z návratu rodiny Lobkowiczů ale nejprve neměli všichni obyvatelé na Mělnicku, kde se nachází její navrácený zámek,

velkou radost. Jiří Lobkowicz sám prohlásil, že investice do rekonstrukcí majetku se nevrátí ani za desítky let. Časem si ale začali získávat své příznivce, a to i kvůli obnovení původních vinných sklepů pod zámekem. Veřejně známý je také spor o Lobkowiczský palác v areálu Pražského hradu. Tento objekt patřil rodině od poloviny 17. století až do roku 1952. Roku 1999 bylo rozhodnuto ve prospěch Lobkowiczů, kdy soud zrušil část zákona o mimosoudních rehabilitacích.¹⁵⁸

Do České republiky se vrátila také Diana Sternbergová-Phipps, dcera významného českého šlechtice Leopolda Sternberga, která restituovala dva nádherné české zámky Zásmuky a Častolovice. Majitelka se snaží zámky především renovovat a obnovit i zámecký park, jinak s pozemky nehospodaří a také je neužívá k zemědělské výrobě.

Velmi zdařilým přístupem k navrácenému šlechtickému majetku je znám Josef Kinský, jehož rodina má v Čechách velmi dlouhou historii a rodové hodnoty. Za největší výhru považují navrácení jejich rodinného sídla, a to zámku v Kostelci nad Orlicí, spolu s téměř 14 000 ha zemědělské a lesní půdy. V areálu zámku měl posledních 40 let sídlo Výzkumný ústav zemědělské výroby. Kinský se snaží všechnen majetek v rámci možností udržovat a dále zvelebovat, samotný zámek ale popisuje jako vlastnictví, které bude již navždy svázáno s jejich jménem, proto je třeba se o něj náležitě starat.¹⁵⁹

6.10 Zhodnocení účelu zákona o půdě

Tuto část zakončím stručným zhodnocením efektivity provádění zákona o půdě, především ve vztahu k fyzickým osobám. Celý proces samotných restitucí určitě splnil požadavek obnovení pozemkového vlastnictví a napravení některých křivd, které byly napáchány v předcházejících desetiletích. Dále tento proces zlepšil podmínky pro soukromé hospodaření, nastolil nový právní řád a upravil i ekologické požadavky a další rozvoj půdy a krajiny obecně. Zákon o půdě je jistě nejlépe propracovaný zákon v oblasti vydaných restitučních zákonů, a proto je v našem právním řádu nezastupitelný. Považuji také za důležité zmínit, že nikdy žádný zákon nemůže vyhovět bezpodmínečně všem.

---

¹⁵⁸ Restituce šlechtického majetku: Lobkowiczové. Ceskenoviny.cz [online]. online: ČTK, 2004, 21.01.2004 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/restituce-slechtickeho-majetku-lobkowiczove/46362>.

¹⁵⁹ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 94 – 95.

Na druhou stranu, zákon o půdě vykazuje i několik nedostatků. Přesně totiž stanovuje případy, kdy nelze půdu vydat původním vlastníkům. Dále nepřesně upravuje situace, kdy je původní majetek velkou měrou znehodnocen a je třeba vydání velkého finančního obnosu na jejich rekonstrukci. Podle tohoto zákona by rekonstrukci měla hradit povinná osoba. Není také možné povolit navrácení pozemků, které podléhaly scelování a jiným zemědělským úpravám půdy. Problém rovněž nastal ve chvíli, kdy se na dotčeném pozemku nacházela stavba ve vlastnictví fyzické osoby, v tomto případě sice šlo řešit situaci dohodou obou stran, bohužel ale tento způsob řešení nebyl častý. Stížnosti také nastaly v oblasti řešení poskytování náhrad prostřednictvím soudů, kdy celý postup byl velmi zdlouhavý a často ani nebyl úspěšný.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1, s. 94 – 95.

7. Restituční tečka

7.1 První restituční tečka

Po několika letech od zahájení restitučních procesů ale stále nebylo uspokojeno velké množství nároků z řad oprávněných osob. Poměry, a především situace státu se časem měnily. Na začátku 90. let neměl stát dostatek financí na vyplácení náhrad, proto bylo prioritou vypořádat se s náhradou formou vydání náhradního pozemku. V posledních letech se ale situace obrátila a stát jednoduše řečeno neměl dostatek půdy k uspokojení náhrad. Běžnou situací ale také po roce 2000 bylo, že původních vlastníků byla naprostá menšina a restituční nároky se stávaly předmětem obchodů a spekulací, kdy se tyto nároky prodávaly za ceny výrazně vyšší, než byly ceny stanovené Státním pozemkovým úřadem.¹⁶¹

Řešení některých restitučních případů proto nebylo velmi efektivní. Stalo se tak i kvůli nedostatečnému zájmu o důsledné vyřešení problémů ze strany pozemkových úřadů. Proto došlo k prvnímu zásadnímu omezení zákona o půdě a bylo třeba tuto úpravu novelizovat, což bylo učiněno zákonem č. 253/2003 Sb. Hlavním rozdílem bylo doplnění § 13 o nové odst. 6 a 7, které znějí následovně:

„Oprávněná osoba má právo na převod pozemku ve vlastnictví státu do 2 let ode dne právní moci rozhodnutí Pozemkového úřadu. V případě, že o právu na převod pozemku nerozhoduje pozemkový úřad, oprávněná osoba má právo na převod pozemku ve vlastnictví státu do 2 let od doby, kdy mohla nárok na převod uplatnit u Pozemkového fondu poprvé.“¹⁶²

Po uplynutí doby uvedené v odstavci 6 právo na převod pozemku ve vlastnictví státu zaniká.“¹⁶³

Zmíněné právo po uplynutí této lhůty následně zaniklo a tuto snahu o změnu systému nazývá jako tzv. první restituční tečku. Následně byl ale podán

---

¹⁶¹ Restituční tečka: Zlaté žíle došla půda, lidé se již pozemků nedomohou. Nebo ano?. Pravniprostor.cz [online]. online: ATLAS CONSULTING spol., 2015, 16.11.2015 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/restitucni-tecka-zlate-zile-dosla-puda-lide-se-jiz-pozemku-nedomohou-nebo-ano?strana_do=2

¹⁶² § 13 odst. 6 zákona č. 253/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 95/1999 Sb., o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby a o změně zákona č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a zákona 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů, ve znění zákona 253 Sb., a některé další zákony.

¹⁶³ § 13 odst. 7 zákona č. 253/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 95/1999 Sb., o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby a o změně zákona č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a zákona 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů, ve znění zákona 253 Sb., a některé další zákony.

návrh skupiny senátorů a poslanců na zrušení těchto ustanovení. Důvodů k podání návrhu je hned několik. Nejprve bylo poukázáno na nerovné postavení mezi restituenty, kterým se podaří jejich nárok uspokojit, a dalšími, kterým se nárok uspokojit nepodaří. Důraz je kladen na skutečnost, že jde o soukromoprávní vztah, kdy na jedné straně je stát jako dlužník a věřitel na straně druhé jako oprávněná osoba. Je proto v rozporu s Ústavou, aby si stát sám sjednával výhodnější postavení. Jednalo by se o porušení principu rovnosti.¹⁶⁴

Dalším důvodem je skutečnost, že Pozemkový fond činí několikrát ročně nabídku, která je ale spíše pouze obecným seznamem zemědělské půdy, kterou je možné nabýt na základě nároků plynoucích z různých titulů. Tato nabídka tedy není směřována pouze k uspokojení restituentů jako oprávněným osobám na základě restitučních předpisů, ale mohou ji využít i osoby, na které je půda převáděna z jiných důvodů.

Navrhovatelé také argumentují, že zmíněná novelizace zákona o půdě zhoršila výrazně postavení věřitelů, tedy osob, kterým vznikl nárok na bezúplatný převod jiného pozemku. Zároveň tímto bylo posíleno postavení státu jako dlužníka, protože byla časově omezena jeho povinnost k plnění, a to bez ohledu na důvod nesplnění povinnosti. Lhůta dvou let k plnění povinnosti tedy nezáležela na jednání oprávněné osoby, ale na činnosti pozemkového úřadu, kdy tím mohla být oprávněná osoba znevýhodněna. To bylo zapříčiněno lhostejností, nečinností nebo nesprávným fungováním orgánů, které byly tímto úkolem pověřeny. Navrhovatelé přirovnávají časové omezení povinnosti státu k institutu promlčení.¹⁶⁵

Období první restituční tečky bylo dle mého názoru velmi zmatené, zrychlené a nepodařilo se uspokojit jeho očekávání. Pozemkový fond ČR nebyl dobře připraven a nezvládal plnit požadavky oprávněných osob, protože bylo třeba připravit velké množství pozemků. Celý postup nebyl důkladně promyšlen a propracován, oprávněné osoby často jednaly ve spěchu, kdy panovaly obavy, že restituční nárok na naturální náhrady již nestačí v nově stanovené lhůtě uplatnit. Obavy měli samozřejmě i postupníci, kteří získali restituční nároky jejich odkoupením.

---

¹⁶⁴ Úplné znění Ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky: Úplné znění Usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky: některé další související právní předpisy. Vydání: šestnácté. Praha Armex Publishing, 2021. ISBN 978-80-87451-82-3, čl. 1.

¹⁶⁵ Nález Ústavního soudu z 13.12.2005 č. 531/2005 Sb., sp. zn. Pl. ÚS 6/05.

7.2 Druhá restituční tečka

Další stěžejní právní úpravou týkající se vydávání pozemků je novela zákona o Státním pozemkovém úřadu,¹⁶⁶ kterou byla zavedena tzv. druhá restituční tečka. Její podstatou bylo, že existovala pouze možnost žádat o vydání původních pozemků nebo finanční náhrady, kdy tento nárok bylo možné uplatnit pouze do deseti let od účinnosti této novely zákona. Podobně jako tomu bylo u první restituční tečky, tato novelizace vyvolala také řadu diskuzí a nespokojených ohlasů.

Skupina senátorů tedy podala návrh na zrušení tohoto zákona, kterému Ústavní soud z velké části vyhověl. Hlavním argumentem protiústavnosti zákona byla podobně jako u předešlé restituční tečky legitimita sledovaného cíle. Právě tu se ÚS snažil prokázat testem proporcionality,¹⁶⁷ kterým hned z několika důvodů novela neprošla. A to především proto, že zakládá nerovnost skupin oprávněných osob, které již byly uspokojeny prostřednictvím náhradního pozemku a naproti tomu stojí skupina dalších, kterým stejným způsobem již být vyhověno nemůže. Byl by to tedy zásah do legitimního očekávání osob a jednalo by se tedy o „nepřípustný zásah do práva mít možnost uspokojit svůj restituční nárok prostřednictvím náhradního pozemku.“¹⁶⁸ Cíl sledovaný zákonodárcem by mohl být legitimní pouze za předpokladu, kdy by stát již neměl k dispozici žádné náhradní pozemky sloužící k zemědělským účelům a tuto skutečnost by spolehlivě prokázal. To se bohužel nestalo. Z důvodu, že právní úprava neprošla hned prvním krokem zmíněného testu, nebylo nutné se dále zabývat vhodností ani šetrností tohoto opatření.¹⁶⁹

K oběma snahám o ukončení restitučních procesů, tedy restitučním tečkám, bych ale dodala, že mne nepřekvapuje snaha státu o ukončení této situace. Není možné, aby restituční náhrady probíhaly donekonečna tímto zdlouhavým

---

¹⁶⁶ zákon č. 185/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 503/2012 Sb., o Státním pozemkovém úřadě a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

¹⁶⁷ Test proporcionality je často používán v rozhodovací praxi Ústavního soudu ČR v modifikované verzi. Používán je v situacích, kdy dochází ke kolizi dvou základních práv a svobod. Zkoumá se nejdříve vhodnost, dále potřebnost a následuje poměrování závažnosti dotčených práv. Princip, test proporcionality. Právni-rady.eu [online]. online: [pravni-rady.eu](https://www.pravni-rady.eu), 2013, 13.01.2013 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.pravni-rady.eu/clanky/576-princip-test-proporcionality>

¹⁶⁸ Ústavní soud zrušil tzv. druhou restituční tečku. Usoud.cz [online]. online: [usoud.cz](https://www.usoud.cz), 2018, 27. 6. 2018 [cit. 2022-03-15].

Dostupné z: <https://www.usoud.cz/aktualne/ustavni-soud-zrusil-tzv-druhou-restitucni-tecku>

¹⁶⁹ Nález Ústavního soudu z 19.6. 2018, sp. Zn. PL ÚS 35/17.

procesem. Vínou za průtahy restitučních procesů ale nese stát. Záleželo totiž právě na něm, jak rychle a jakým způsobem se s oprávněnými osobami vypořádá. Je dobře známo, že právě tyto pozemky mají velkou hodnotu a proto se stávaly předmětem mnoha spekulací a zavádějícího jednání vedoucímu k obohacování privilegovaných osob. Celému problému se ale dalo předejít například vykupováním pozemků místo jejich vyvlastňování bez náhrady. Tak by dnes nebylo třeba řešit problémy s odstraňováním napáchaných starých křivd.¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Restituční tečka: Zlaté žíle došla půda, lidé se již pozemků nedomohou. Nebo ano?. Pravniprostor.cz [online]. online: ATLAS CONSULTING spol., 2015, 16.11.2015 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/restitucni-tecka-zlate-zile-dosla-puda-lide-se-jiz-pozemku-nedomohou-nebo-ano?strana_do=2

Závěr

Cílem této práce byla snaha popsat nejdůležitější etapy související se změnou vlastnictví půdy a právními předpisy popisující pozemkové úpravy na našem území. Právě vlastnictví pozemků má nenahraditelnou roli v celém období od roku 1918 až do současnosti. Pro správné pochopení celého tématu bylo třeba nejprve stručně nastínit historické souvislosti předcházející pozemkovým reformám. Práce se věnuje především pozemkovým reformám, konfiskaci, kolektivizaci a restituci, kdy všechny tyto procesy se liší jak jejich příčinou, tak provedením i následky.

V prvních dvou kapitolách jsou popsány pozemkové reformy, kdy první z nich nastala neprodleně po vzniku Československa. Ze začátku byla reforma velmi razantní, později se ale její průběh umírnil. Výsledek ale bohužel nebyl velmi úspěšný a nedošlo k uspokojení očekávání žádné ze zúčastněných stran. Svou roli v nepříznivém výsledku reformy hrála i hospodářská krize a následně začátek druhé světové války. Druhá pozemková reforma potom téměř zlikvidovala soukromé zemědělství a hospodaření. Komunistická strana si tím připravovala půdu pro své nadcházející kroky.

Velmi důležité je uvědomit si, jaký vliv měly změny ve vlastnictví půdy především na soukromě hospodařící zemědělce i v následujícím období kolektivizace. Soukromé hospodaření bylo pod vlivem KSČ systematicky likvidováno. Tato historická etapa převrátila život desítkám tisíc rodin, změnila chod venkova a vlivem špatného vedení pozměnila i ráz krajiny. S důsledky tohoto jednání se potýkáme až dodnes.

V další kapitole se potom věnuji otázce užívacích práv k pozemkům, která z velké části nahradila vlastnické vztahy. Toto období bych definovala jako nejisté a nestabilní, což dokládají i časté úpravy právních předpisů v odvětví zemědělsko-družstevního práva. Opomenout nemůžeme ani začínající podnikatelské tendence, které se začaly objevovat v průběhu 80. let.

V období po roce 1989 byla patrná snaha zmírnit některé křivdy, které byly napáchány totalitním režimem. Již na počátku bylo jasné, že úplné nápravy nelze dosáhnout. Přesto ale bylo vydáno velké množství právních předpisů, které se o nápravu alespoň pokoušely. Největší kritika byla adresována státu z důvodu jeho lhostejnosti a pomalému vypořádávání těchto nároků. Na tento názor se ale

musíme podívat i z druhé strany. Oprávněné osoby a jejich právní nástupci byli již v minulosti seznámeni s podmínkami, za kterých je možné uplatnit jejich restituční nároky spolu se lhůtou, kterou je třeba dodržet. Dle mého názoru bylo ale největším problémem obchodování s těmito nároky, kdy byly tyto nároky postoupeny tzv. postupníkům. Ti skupovali tyto nároky ve velkém a tím byl vlastně potírán primární důvod, proč k restitucím vlastně v první řadě došlo. Hlavním cílem mělo být napravení křivd, které byly napáchány vůči oprávněné osobě nebo její rodině a záměr nebyl, aby tím byli obohaceni zdatní obchodníci a spekulanti. Tímto jim vlastně bylo legální cestou umožněno obohatit se těmito pozemky a dále z nich profitovat.

V průběhu psaní diplomové práce jsem vycházela z níže uvedených pramenů. V prvních dvou kapitolách jsem se snažila nacházet informace v dobových publikacích, především novinách a časopisech, které jsou dostupné v archivu Národní knihovny v Praze. Proto bylo zajímavé následně srovnat informace a pohled na věc se soudobou literaturou, která byla mnohdy psána s odstupem času téměř celého století. Dále jsem pracovala s několika judikáty, které jsou důležité především k pochopení poslední části mé diplomové práce.

Cizojazyčné resumé

The aim of this work was to describe the most important periods related to the change of land ownership and legislation describing land management in our area. Land ownership has an irreplaceable role in the whole period from 1918 to the present. To properly understand the whole topic, it was first necessary to briefly outline the historical context preceding the land reforms. This thesis deals mainly with land reforms, confiscation, collectivization and restitution, where all these processes differ in their cause, implementation and consequences.

The first two chapters describe land reforms, the first of which occurred immediately after the founding of Czechoslovakia. Initially, the reform was very drastic, but later its course moderated. Unfortunately, the result was not very successful and the expectations of none of the included parties were met. The economic crisis and the subsequent beginning of the Second World War also played a role in the unfavorable outcome of the reform. The second land reform then almost abolished private agriculture and farming, and the Communist Party prepared the ground for its forthcoming actions.

It is very important to realize the impact of changes in land ownership, especially on private farmers, in the period of the following period of collectivization. Under the influence of the Communist Party, private management was systematically liquidated. This historical stage overturned the lives of tens of thousands of families, changed the course of the countryside and, due to poor management, also the appearance of the landscape. We are still struggling with the consequences of this action.

In the next chapter I deal with the issue of land use rights, which have largely replaced property relations. I would define this period as uncertain and unstable, as evidenced by the frequent changes in legislation in the field of agricultural cooperative law. We cannot forget the beginning business tendencies that began to appear during the 80's.

In the period after 1989, there was a clear effort to alleviate some of the wrongs done by the totalitarian regime. It was clear from the outset that a complete remedy could not be achieved. Nevertheless, a large amount of legislation was issued, which at least tried to atone for injustices. The biggest criticism was addressed to the state due to its indifference and slow settlement of

these claims. However, we must also look at this opinion from the other side, the entitled persons and their legal successors have already been acquainted in the past with the conditions under which their restitution claims can be asserted, together with the time limit to be observed. In my opinion, however, the biggest problem was trading in these claims, when these claims were transferred to the so-called assignors. They bought these claims in bulk, and thus the primary reason why restitutions actually took place in the first place was combated. The main goal was to rectify the injustices that were committed against the entitled person or his family, and the intention was not to enrich capable traders and speculators. In fact, they were legally allowed to enrich themselves with these lands and continue to profit from them.

During writing my diploma thesis, I relied on the sources listed below. In the first two chapters, I tried to find information in period publications, especially newspapers and magazines, which are available in the archives of the National Library in Prague. Therefore, it was interesting to compare the information and view of the matter with contemporary literature, which was often written over a period of almost a century. I also worked with several case law, which are important especially for understanding the last part of my thesis.

Seznam zdrojů

Monografie

Beranová, M., Kubačák, A. Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha: 2010. ISBN: 978-80-7277-113-4, s. 210.

Blažek, P., Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a středoevropské souvislosti. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

Bydžovský, L., Glos, J., ed. Jak vykládat zákon o jednotných zemědělských družstvech: (komentář k zákonu č. 49/1959 Sb.). Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1961. Ekonomika a plánování.

Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. ISBN 80-7204-419-2.

Dějiny evropské civilizace. 3. vyd. Praha: Paseka, 1999. ISBN 8071852171.

Drobník, J. Základy pozemkového práva. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. ISBN: 978-80-904209-8-4.

Drobník, J. Zemědělskodružstevní právo. Praha: MON, 1989.

Dvacet let československého zemědělství 1918-1938. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938.

Ebel, F. a kol. Deset let Československé republiky, Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928.

Fábry, V., Drobník, J. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. 1. vyd. Praha: Academia, 1983.

Feierabend, L., K. Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952. Volary: Stehlík, 2007. ISBN 978-80-86913-03-2.

Hraba, Z. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945 – 2004: právně normativní pohled. Praha: Vladimír Lelek, 2013. ISBN 978-80-904837-4-3.

Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

Juněcová, J., Pšeničková, J. Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Vznik JZD - 1948-1949. Praha: Státní ústřední archiv, 1995. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. ISBN 80-85475-23-5.

- Jůva, K., Zachar, D., Klečka, A. Ochrana krajiny ČSSR z hlediska zemědělství a lesnictví. Praha: Academia, 1981.
- Kalinová, L. Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1536-5.
- Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 – 1938), 1. svazek. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-119-1.
- Kořátko, J. Pozemková reforma v Československu. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.
- Kubačák, A., Jacko, K. Restituce zemědělského a lesního majetku. 2., upr. a rozš. Vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2012. ISBN 978-80-7434-090-1.
- Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a středoevropské souvislosti. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.
- Kuklík J. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha: Linde Praha, a.s., Právnické a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002.
- Kuklík, J. Dějiny Československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.
- Lacina, V. Pozemková reforma v lidově demokratické ČSR. In: Otáhal, Milan: Zápas o pozemkovou reformu v ČSR. Praha: ČSAV, 1963.
- Leger, K. Přidělování zbytkových statků -praktické pokyny pro uchazeče o zbytkové statky, Praha: Nákladem Státního pozemkového úřadu, 1924.
- Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové. Praha: Výkonný výbor čs. strany lidové , 1948.
- Liška, P. Zákon o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku: komentář. Praha: Prospektrum, 1991. ISBN 80-85431-07-6.
- Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4.
- Maršíková, M., Maršík, Z. Dějiny zeměměřičství a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje. Praha: Nakladatelství Libri, 2007. ISBN: 978-80-7277-318-3.
- Němec, B. Ottův naučný slovník nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, díl 4, svazek 2. Praha: Novina, 1937.
- Němec, J. Pozemkové právo a trh půdy v České republice. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, 2004. ISBN 80-86671-12-7.

- Otáhal, M. Zápas o pozemkovou reformu v ČR. Praha: NČSAV, 1963.
- Ottův slovník naučný, XV. Díl. Praha: J. Otto, 1990.
- Pekárek, M. Pozemkové právo. Praha: Aleš Čeněk, s.r.o., 2010. ISBN 978-80-7380-253-0.
- Pekárek, M., Průchová, I. Pozemkové právo. Vyd. 2., přeprac. a rozš. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3238-3.
- Pekař, J. Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 2. vydání. Praha: Průmyslová tiskárna v Praze, 1923.
- Petráčková, V., Kraus, J. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0607-9.
- Programové prohlášení vlády 10.3.1948, projev předsedy vlády Klementa Gottwalda.
- Pšeničková, J. Aféry agrární strany související s prováděním pozemkové reformy. In: *Paginae historiae* 8. Praha: Sborník Státního ústředního archivu, 2000.
- Průcha, V. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.
- Průchová, I. Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-110-5.
- Půlpán, K. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-785-0.
- Rokoský, J., Svoboda L. Kolektivizace v Československu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013. ISBN 978-80-87211-96-0.
- Schelle, K., Vlček, E. Obecné dějiny státu a práva v dokumentech. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-0921-7.
- Slezák, L. Vratká stabilita poválečného zemědělství. In: *Zemědělství na rozcestí 1945 – 1958*.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Praha: Státní tiskárna, 1919.
- Statistické příručky republiky československé, 1952.
- Úplné znění Ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky: Úplné znění Usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky: některé další související právní předpisy. Vydání: šestnácté. Praha: Armex Publishing, 2021. ISBN 978-80-87451-82-3, čl. 1.

Václavů, A. Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X.

Voženílek, J. O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice. Praha: Česká agrární společnost, 1919. Knihovna České agrární společnosti.

Zeman, K. Analýza restitučních procesů v České republice: restituce a ostatní procesy transformující vlastnická práva. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2954-4.

Články

Jandáček, V. Bytová otázka v Praze v letech 1918 až 1938. Vyšlo v čísle časopisu stavebnictví 01-02/2019.

Kuklík, J., Němečková, D.: Majetkové změny v ČSR v letech 1945 – 1948. Ústav pro studium totalitních režimů. Paměť a dějiny 1/2017.

Právní předpisy a další

Dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

Dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského.

Dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

Dekret č. 5/ 1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Dekret č. 28/ 1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 16. března 1939, čl. 5.

Nařízení vlády č. 47/1955 Sb., o opatřeních v oboru hospodářsko-technických úprav pozemků.

Nařízení vlády České republiky č. 504/1992 Sb., o výši náhrady v hotovosti poskytované podle zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 2/1972 Sb., o kooperačních vztazích při rozvoji specializace a koncentrace zemědělské výroby.

Zákon č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví.

Zákon č. 142/ 1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy.

Zákon č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich. In: Sbíрка zákonů a nařízení. Roč. 1947.

Zákon č. 185/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 503/2012 Sb., o Státním pozemkovém úřadě a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. In: Sbíрка zákonů. Roč. 1950.

Zákon č. 253/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 95/1999 Sb., o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby a o změně zákona č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a zákona 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů, ve znění zákona 253 Sb., a některé další zákony.

Zákon č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků.

Zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový.

Zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (tzv. zákon náhradový).

Zákon č. 330/1919 Sb., o Pozemkovém úřadě.

Zákon č. 46/ 1948 Sb., o nové pozemkové reformě.

Zákon č. 53/1966 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, ve znění zákona č. 75/1976 Sb.

Zákon č. 55/1947 Sb., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. In: Sbíрка zákonů a nařízení. Roč. 1947.

Zákon č. 61/1977 Sb., o lesích.

Zákon č. 74/1947 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti.

Zákon č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní (tzv. přidělový zákon).

Internetové zdroje

Akce K („kulak“). Ustrcr.cz [online]. online: Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2022-03-15].

Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/citanka-kolektivizace/represe-diskriminace/akce-k-kulak/>

Národní fronta Čechů a Slováků (NF). Totalita.cz [online]. online: totalita.cz [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/nf.php>

Princip, test proporcionality. Pravni-rady.eu [online]. online: pravni-rady.eu, 2013, 13.01.2013 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.pravni-rady.eu/clanky/576-princip-test-proporcionality>

<https://www.pravni-rady.eu/clanky/576-princip-test-proporcionality>

Restituce šlechtického majetku: Lobkowiczové. Ceskenoviny.cz [online]. online: ČTK, 2004, 21.01.2004 [cit. 2022-03-15].

Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/restituce-slechtickeho-majetku-lobkowiczove/46362>

Restituční tečka: Zlaté žíle došla půda, lidé se již pozemků nedomohou. Nebo ano?. Pravniprostor.cz [online]. online: ATLAS CONSULTING spol., 2015, 16.11.2015 [cit. 2022-03-15].

Dostupné z: https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/restitucni-tecka-zlate-zile-dosla-puda-lide-se-jiz-pozemku-nedomohou-nebo-ano?strana_do=2

Ústavní soud zrušil tzv. druhou restituční tečku. Usoud.cz [online]. online: usoud.cz, 2018, 27. 6. 2018 [cit. 2022-03-15].

Dostupné z: <https://www.usoud.cz/aktualne/ustavni-soud-zrusil-tzv-druhou-restitucni-tecku>

Judikatura

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1.11.2005, sp. zn. IV ÚS-st. 21/05.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 22.9.1999, sp. zn. Pl. ÚS 24/98.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 28.5.2002, sp. zn. II. ÚS 747/2000.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 13.12.2005, sp. zn. Pl. ÚS 6/05.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 19.6. 2018, sp. Zn. PL ÚS 35/17.